

TURINYS

Įvadas.....	3
1. Vaikų knygos psichologinis pedagoginis aspektas.....	7
1. 1. Vaikų knygų tipologija pagal amžiaus grupes.....	9
1. 2. Vaikų knygų pagrindinės temos.....	13
2. Vaikų knygų leidybos statistinė srauto analizė.....	16
2. 1. Vaikų knygų leidėjai.....	17
2. 2. 2000–2005 m. išleistų vaikų knygų srauto kiekybinė charakteristika.....	22
2. 3. Teminė-tipologinė vaikų knygų srauto analizė.....	26
2. 3. 1. Grožinės vaikų literatūros leidyba.....	26
2. 3. 2. Pažintinių knygų leidyba.....	34
2. 4. Vaikų knygų serijos.....	35
3. Vaikų knygų platinimo sistema.....	38
3. 1. Priešrealizacinis procesas: vaikų knygų rinkos informavimas.....	38
3. 2. Vaikų knygų platinimas knygynuose.....	41
Išvados.....	43
Bibliografinių nuorodų sąrašas.....	45
Children Books Publishing in Lithuania During Years 2000–2005 (Summary).....	48
Priedai.....	50
1 priedas. Vaikų knygų leidyklos ir jų išleistų vaikų knygų skaičius	50
2 priedas. Vaikų knygų serijos 2000–2005 m.	53
3 priedas. Anketa knygyno darbuotojui	57
4 priedas. Vaikų knygų sąrašas, išleistas Lietuvoje 2000–2005 m.	58

IVADAS

Knyga yra viena iš svarbiausių priemonių, padedančių susipažinti su įvairių tautų kultūros vertybėmis. Atspindėdama daugelį aplinkinio gyvenimo faktų bei reiškinių, knyga formuoja tam tikrą požiūrį į juos, taip prisidėdama prie asmenybės ugdymo. Galima būtų teigti, kad vaikų knygos – tai pačios svarbiausios knygos pasaulyje. Skaitantis savo malonumui vaikas, pasakų ar pažintines knygas, kai knyga užkariauja jo dėmesį, dalyvauja procese, kuris tampa viena efektyviausių akiračio plėtimo priemonių. Tačiau skaitymo malonumo šiandienos vaikai atranda vis mažiau. „Skaitymo džiaugsmas daugelio jaunų žmonių šiandien suvokiamas kaip tuščia iliuzija,“ – teigia mokytojai [13]. Skaitytojo ugdymo problema šiandien yra dar sudėtingesnė nei prieš kelis dešimtmečius. Vaiko, kaip skaitytojo, ugdymo pradžia prasideda nuo pačios paprasčiausios, vaikiškos knygelės ir tai tampa visų rūpesčiu. „Skaitymo poreikių ir skaitymo įgūdžių formavimas yra susijęs su pamatiniais ugdymo uždaviniais, su *sąmoningu* siekiu formuoti laisvai apsisprendžiančią, bet pamatinių bendruomenės vertybių neatmetančią asmenybę. Liberalias nuostatas kiekviena bendruomenė (taip pat ir tautinė) siekia derinti ir su tam tikrais reikalavimais savo nariams. Tai bendruomenės išlikimo klausimas“ [13]. Teksto malonumo tezė suformulavo prancūzų kultūrologas struktūralistas R. Barthes`as: „Malonus tekstas – toks, kuris patenkina, pripildo, sukelia euforiją; jis atsiranda iš kultūros, nenutraukia ryšių su ja ir yra susijęs su *patogaus* skaitymo praktika“ („Teksto malonumas“) [13]. Taigi skaitydami malonumą gali patirti visi – tiek vaikai, tiek suaugusieji. Tačiau, ar skaitymas taps malonumu dar vaikystėje, priklauso nuo suaugusiųjų mokymo skaityti metodų, priklauso ir nuo vaiką supančios skaitančios ar neskaitančios aplinkos. Tuo pačiu skaitymo malonumas nėra vienpusis, t. y. vaikui ir jo aplinkai rūpintis dalykas, didžia dalimi skaitymo malonumas priklauso ir nuo to, kokias knygas vaikams pasiūlo, leidžia šalies leidėjai, kiek jie yra suinteresuoti vaikų savišvieta, lavinimu, tobulėjimu, o kiek tik pelno siekimu. Tokiu būdu vaikų skaityba ir knygos tampa nacionalinio masto reiškiniu.

Šio magistro darbo tikslas yra atskleisti 2000–2005 m. laikotarpio Lietuvos vaikų knygų leidybos visumos vaizdą, aptarti leidėjus, išsiaiškinti vaikų knygos leidybos tendencijas, atlikti leidinių statistinę analizę. Tyrimo objektą sudaro vaikų knygos, išleistos Lietuvoje 2000–2005 metų laikotarpiu. Rašant darbą buvo keliami tokie uždaviniai: 1) išanalizuoti 2000–2005 m. išleistų vaikų knygų srauto temas; 2) išanalizuoti 2000–2005 m. išleistų vaikų knygų srauto kiekybines charakteristikas; 3) išanalizuoti vaikų knygų platinimo sistemą. Vaikų knyga yra specifinis, adresato amžiaus ribojamas, leidinys. Vaikų literatūrą sudaro du pradai – tai vaikams specialiai parašytas kūrinys arba iš suaugusiųjų literatūros į vaikų literatūrą perėjęs ir vaiko poreikius tenkinantis kūrinys.

Rašant šį darbą buvo naudojamosi bendramokslinė dokumentų analizės metodika, taip pat apibendrinimo, statistiniu, teminiu, bibliografiniu, anketiniu tyrimo metodais.

Vaikų knygų leidyba ir jos padėtis Lietuvoje yra labai mažai tirta leidybinės veiklos sritis. Šia tema Lietuvoje yra paskelbti tik keli didesni darbai, mokslinės publikacijos. Atskirai reikia paminėti Vilniaus universiteto Komunikacijos fakulteto doc. Vitos Mozūraitės disertaciją „Vaikų knygų leidyba Lietuvoje 1940–1990 m.“, Romos Kišūnaitės straipsnį „Vaikų knygų leidyba Lietuvoje 1991–2000 m.“. Šie darbai buvo aktualūs tematinės, statistinės analizės prasme, ypač daug lėmė pasirenkant mokslinio darbo tyrimo laikotarpį, taigi laikantis tęstinumo apsiribota 2000–2005 m. vaikų knygų laikotarpiu. Nemažai vertingos informacijos apie Lietuvos vaikų literatūros padėtį pateikta 1986 m. išleistoje Vinco Aurylos studijoje „Lietuvių vaikų literatūra“. Apie lietuvių vaikų literatūros autorių darbus rašoma 2003 m. išleistose jo knygos – „Lietuvių egzodo vaikų ir jaunimo literatūra. 1945–1990. I tomas. Proza“ ir „Lietuvių egzodo vaikų ir jaunimo literatūra. 1945–1990. II tomas. Poezija ir dramaturgija“. Šių knygų įvaduose aptariami teoriniai vaikų literatūros terminų ir šaltinių klausimai, meninio vaizdavimo principai, naudojami kuriant vaikų literatūrą. Be to, šiose knygose pateikiama lietuvių vaikų literatūros istorija ne tik Lietuvoje, bet ir užsienyje.

Pagrindiniu šio darbo informacijos šaltiniu tapo vaikų knygų, išleistos Lietuvoje 2000–2005 m. Tyrimo medžiaga apie jas rinkta iš mokslinio informacinio žurnalo „Rubinaitis“ publikuojamų bibliografinių rodyklių apie vaikų knygas. Šie duomenys tikslinti Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos leistuose informaciniuose biuleteniuose „Ekspresinformacija apie naujus spaudinius, išėjusius Lietuvoje“, kurie parengti bibliotekoje gautų privalomųjų egzempliorių pagrindu, taip pat peržiūrėti 2000–2005 m. „Bibliografijos žinios. Knygos“ numeriai. Remiantis šiais leidiniais buvo sudaryta svarbiausia bibliografinė priemonė: 2000–2005 m. išleistų vaikų knygų kartoteka, kurios pagalba atlikta statistinė ir teminė analizė.

Daug duomenų apie leidyklų veiklą, knygų pasirodymo sąlygas, leidėjus buvo sukaupta šio darbo autorei dirbant leidyklose *Alma littera*, *Šviesa*, *Kronta*, tiesiogiai bendraujant su kitų Lietuvos leidyklų darbuotojais. Taip pat aiškinantis apie leidėjus, svarstant visuomenės požiūrį apie vaikų knygas, padėjo spaudoje skelbtos publikacijos, straipsniai (žr. Bibliografinių nuorodų sąrašą, p. 45).

Pirmoji darbo dalis apima teorinę vaikų knygų aptarimo dalį. Pirmiausia apsibrėžiamas vaikų knygos psichologinis pedagoginis aspektas. Aptariami pagrindiniai vaikų skaitybos formavimosi principai, kurie sutampa su psichologiniais pedagoginiais principais. Šioje dalyje pristatomos ir pagrindinės vaikų neskaitymo priežastys, kurios ypač koreguoja šių dienų leidybą. Norint kokybiškai kalbėti apie vaikų knygas pateikiama vaikų knygų tipologija pagal amžiaus grupes, pagal skaitytojų tipus, apsibrėžiama leidžiamų vaikų knygų specifikacija (paveikslų knygos, aiškinamosios knygos, teksto iliustracijų knygos, iliustruotos knygos). Vaikų knygų leidybos analizei nusižymimos, tyrinėtojų nustatytos, pagrindinės vaikus dominančios temos.

Antroji dalis yra vaikų knygų leidybos statistinė srauto analizė. Nagrinėjama leidybos struktūra, aptariamos pagrindinės vaikų knygų Lietuvoje leidyklos, analizuojama vaikų knygų srauto kiekybinė charakteristika. Pateikiama teminė-tipologinė vaikų knygų srauto analizė, kur detaliau išanalizuojama gražinių, pažintinių, originalių, verstinių, vaikų knygų serijų leidyba.

Trečioje dalyje pristatoma vaikų knygų platinimo sistema, kuri apima priešrealizacinį vaikų knygų rinkos informavimo procesą ir jų platinimą, t. y. vartojimą per knygynus. Vaikų knygų rinkos informavimas – tai bibliografinės rodyklės, bei kitos informavimo ir platinimo priemonės, kuriomis naudojami leidėjai, norėdami informuoti ir išplatinti naujai pasirodžiusią vaikų knygą.

Šiandieninę leidėjų situaciją apibrėžia knygų rinkos sąlygos: konkurencija, nedidelė potencialių skaitytojų auditorija ir kintantys visuomeniniai skaitymo poreikiai. Apskritai Lietuvoje nuo valstybės Nepriklausomybės atkūrimo datuojama naujojo visuomeninio būvio pradžia, kuri įkūnija postmodernumą kaip informacijos, žinojimo visuomenę ar kibernetinę erą. Šiuo metu pasaulyje ir Lietuvoje vyksta informacinė revoliucija, tai pasireiškia radikaliais žmonių kultūros ir gyvenimo būdo pokyčiais. Apskritai *kitokia* kultūra, pražūtinga tradiciniam gyvenimo būdui [8]. Neaišku, kokios yra knygų, šiuo atveju vaikų knygų, leidybos, kaip tradicinės veiklos, šiandieninė situacija ir perspektyvos. Ko gero, grįžtame ten, kur buvo ir 20 a. pradžios leidėjai, siekę įsitvirtinti rinkoje ieškodami efektyvios veiklos būdų. Lietuvos knygų rinka yra per maža dideliems tiražams, leidėjų per daug, o skaitytojų per mažai. „Lietuvos spaudos statistikos“ duomenimis, per pastarąjį dešimtmetį sparčiai keičiantis Lietuvos politiniam, ekonominiam ir kultūriniam gyvenimui, knygų (ir brošiūrų) leidyba patyrė esminių pokyčių: knygų pavadinimų skaičius padvigubėjo, o tiražas kelis kartus sumažėjo [20, 21, 22, 23, 24, 25]. Vaikų knygų skaičius nuo 357 pavadinimų 2000 m. padidėjo iki 501 pavadinimo – 2005 m. per metus. 2000–2005 metų tyrimo laikotarpiu išleistų vaikų knygų metinis vidurkis viršija 373 egzempliorius per metus, bet šie skaičiai dar neparodo realios vaikų knygų leidybos situacijos, reikalaujančios išsamaus tyrimo.

Išskirtinos vaikų knygų leidyklos, kurios išleidžia didžiąją knygų dalį: *Alma littera*, *Trys nykštukai*, *Mūsų knyga*, *Naujoji Rosma*, *Egmont Lietuva*, *Gimtasis žodis*, *Trys žvaigždutės*, *Dajalita*, *Šviesa*, *Mažasis vyturys*, *Vaga*, *Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla*. Apskritai vaikų knygų leidyba dominuoja tarp didžiausių šalies leidyklų produkcijos, tačiau pastebima, jog ypač nagrinėjamo laikotarpio pradžioje, kartais mažosios leidyklos arba individualūs leidėjai nevensia greito uždarbio iš vaikų knygų leidybos, išleisdami vieną ar du leidinius ir toliau neplėtodami vaikų knygų leidybos (*Agora*, *Ramona*, *Kintava*, *Alytaus sp.* ir kt.). Geografiniu požiūriu vaikų knygų (ir apskritai knygų) leidyba daugiausiai susitelkusi Vilniaus mieste.

Knygynai, kaip vienas iš vaikų knygų komunikacinio ciklo dalyvių, užima tarpininkų poziciją tarp leidėjų ir skaitytojų. Kaip knyginai vertina ir pateikia vaikų knygas vartotojams, taip jie jas ir *mato*, nuo to priklauso ir vaikų knygų leidybos efektyvumas. Knygynai yra tik vienas iš esminių vaikų knygų

realizacijos kanalų, bet ne vienintelis. Šiais laikais knygos platinamos ne tik tradicinėse erdvėse – knygynuose, bet ir didžiuosiuose prekybos centruose, vis didesnę užmojį įgauna knygų prekyba internetu, apskritai dabar knyga siūloma pirkėjui įvairiausiose ir netikėčiausiose vietose, kur tik esama potencialių skaitytojų sambūrio arba knyga gali būti kaip papildanti pateikiamą asortimentą prekė. Egzistuojanti vaikų knygų realizavimo ir platinimo kanalų įvairovė bei gausa komplikuoja tiriamųjų darbų įgyvendinimą. Todėl šiame darbe apsiribojama tik tradicinių knygos realizavimo vietų – knygynų veiklos aspektų aptarimu ir duomenų analize.

Vaikų knygos, kaip ir kiekvieno leidinio, paklausa priklauso nuo informacijos pasiekiamumo laipsnio arba, kitaip tariant, nuo to, kiek potencialus klientas žino apie jį galinčios sudominti knygos pasirodymą, jos naudingumą ir autoriaus autoritetą, temą ir paskirtį, leidėjo kompetencijas ir įsigijimo vietas. Šiandieninė knygų pasiūla begalinė, todėl kiekviena leidykla, o tiksliau, kiekviena knyga turi *pažinti* savo skaitytoją. Leidėjai turi kuo tiksliau nustatyti savo auditoriją ir pagal tai atitinkamai diferencijuoti informaciją, nuolat stebėti rinką, atlikti tyrimus. Tai pasiekti įmanoma, jei bus sukurta vieninga komunikacijos sistema tarp leidėjų (leidyklų bendravimas tarpusavyje), knygų platintojų, bibliotekų, informacijos centrų, švietimo, mokslo įstaigų ir skaitytojų, nes „ryšiai gali egzistuoti tik per nuolatinę komunikaciją“ [15, 30]. Vaikų knygų leidybai ryšių išsaugojimas yra ypač aktualus, nes jų sudarymo pagrindas yra ilgalaikių skaitytojų poreikių tenkinimas. Ir nepaisant tradiciško ar novatoriško požiūrio, knyga visada buvo ir išlieka kultūros dalis. Nuo leidybos, leidėjų profesionalumo priklauso ir šalies kultūrinis lygmuo, ką užsiauginsime, skaitančią ar neskaitančią Visuomenę.

Šiame darbe sukauptos ir susistemintos žinios apie vaikų knygas, leidybos bei realizacijos ypatumus ir tendencijas bus naudingos Lietuvos leidėjams, ieškantiems efektyvesnės veiklos sprendimų, ir platintojams, norintiems geriau suprasti vaikų knygų leidybos ir realizacijos privalumus ir trūkumus. Žinios apie vaikų knygų leidybos sritį galėtų būti vertingos leidybos studijų programos studentams, kadangi specialių teorinių veikalų ir tyrimų, skirtų būtent vaikų knygoms, beveik nėra. Pateiktas vaikų knygų, išleistų Lietuvoje 2000–2005 m., sąrašas ir klasifikacijos bus naudingos tolimesniam jų tyrimui (žr. 4 priedas, p. 58).

1. VAIKŲ KNYGOS PSICHOLOGINIS PEDAGOGINIS ASPEKTAS

Remiantis oficialiais statistiniais duomenimis, galima konstatuoti, kad Lietuvoje kasmet knygų vaikams išleidžiama vis daugiau, nors vaikų skaitytba pastebimai mažėja. Norint išsiaiškinti šias priežastis būtina apibrėžti kai kuriuos pedagoginius psichologinius vaikų lektūros formavimosi principus.

Vaikų skaitytba, t. y. lektūra ir jos vertinimas, jos formavimosi principai sutampa su pagrindiniais pedagoginiais psichologiniais principais, kurie tarpusavyje yra artimai susiję:

- prieinamumo;
- vystymosi;
- koncentracijos;
- kompleksiško [29].

Prieinamumo principas apibrėžia, kad kiekvienam konkrečiam vaiko amžiui rekomenduojamas tam tikras kiekis literatūros, kuri savo estetiniu ir pažintiniu turiniu skatintų to amžiaus vaikų dvasinę raidą. Taigi šio principo esmė – gerai pažinti ne tik vaiko vertybių skalę, bet ir suprasti, kaip vaikas suvokia pasaulį.

Vystymosi principas yra pagrindinis suaugusiesiems formuojant vaikų lektūrą. Tinkama literatūra turi ne tik patenkinti besikeičiančius augančių skaitytojų poreikius, bet ir atitikti bei kryptingai plėsti jų ateities skaitymo interesus. Skaitomos literatūros kiekis ir kokybė tam tikra savo dalimi turi aplenkti vaiko vystymąsi.

Koncentracijos principas atkreipia dėmesį, kad vaikui augant kinta jo skaitymo ypatumai. Augdamas vaikas po truputį plečia savo žinių akiratį, tačiau nuolat grįžta prie ankstesnių temų ir problemų, tik jau aukštesniu suvokimo lygmeniu. Būtina turėti omenyje, kad kiekvieno amžiaus tarpsnio vaikai skirtingai reaguoja į vienos ar kitos problemos pateikimą literatūroje.

Kompleksiškumo principas aiškina ryšius tarp atskirų vaikų dominančių problemų, kai problema aptariama pažinimo, estetiniu-emociniu, etiniu ir kitais aspektais. Kompleksinis požiūris yra būtinas, atrenkant ir rekomenduojant literatūrą vaikams, šiuolaikinėje, informacinėje epochoje, kai tobulėjančios komunikacijos priemonės įtakoja skaitymą, o moralinių vertybių sistema ypač greitai kinta [29]. Šiais principais turėtų vadovautis leidėjai, kasmet vis daugiau išleidžiantys knygų vaikams. Akivaizdu, kad vaikams svarbios temos tėra jų kasdienio gyvenimo poreikių atspindys. Kiekvienas vaikas skirtingai *mato* ir apibūdina aktualias jam temas ir poreikius. Tačiau egzistuoja trys pagrindiniai elementai, kurie patraukia vaikus prie literatūros – tai „humoras, žmogiškumo faktorius ir vaizduotės žaismas“ [29].

Iš pradžių labai asmeninis vaiko požiūris į temą, jos siejimas tik su savuoju, egocentriškuoju *aš* tolydžio vis labiau plečiasi socialine prasme. „Svarbu žinoti, jog vaikas yra **tvirtai įsitikinęs savo atsakymu, savo mąstymo teisingumu** [išskirta mano – R.M.], ir suaugusiojo pastangos logiškai paaiškinti, kaip yra iš tikrųjų, būna bevaisės. Taip yra todėl, kad vaikas dar nėra pasirengęs suprasti tų loginių principų, kuriais pagrįstas suaugusių žmonių mąstymas“ [41]. Taigi vaikus veikti skatina tas nenugalimas poreikis nepasiduoti, laimėti, jie visada jaučiasi teisūs, bet suaugusiųjų nesuprasti. Todėl vaikai bendraudami, skaitydami, klausinėdami stengiasi atrasti, sužinoti, išspręsti jiems rūpimas problemas.

Kaip jau buvo minėta skyriaus pradžioje, šiuo metu pastebima ryški vaikų skaitybos mažėjimo tendencija. Dažniausiai tai sietina su apskritai pakitusiomis suaugusiųjų pasaulio vertybėmis, kurios keičia ir vaikų kultūrą, jų socialinius prioritetus. Į žmonių kasdienį gyvenimą įsiveržė modernios informacinės technologijos, kurios stimuliuoja vizualinės informacijos pateikimą, jos prieinamumą kasdieniam vartojimui ir palaiapsniui išstumia knygą. „Skaitant linijinį tekstą tenka pasitelkti daug daugiau įvairių gebėjimų: skaityti, suprasti tekstą, įsivaizduoti, t.y. transformuoti tekstą į vaizdą“ [30]. Tai reikalauja pastangų ir laiko, kurį būtina skirti skaitymui, o šiais, vis greitėjančio gyvenimo tempo laikais didėjantys reikalavimai ir besiplečiantis informacijos srautas įtakoja net ir vaikų laiko sąnaudas. Paprasčiausiai stinga laisvo laiko knygoms skaityti. Vaikų skaitymo ar neskaitymo problemas tyrinėja įvairių šalių pedagogai, sociologai, psichologai. Pagrindinės jų tyrimuose akcentuojamos neskaitymo priežastys:

- neskaitančios šeimos įtaka;
- vaiko mokymo skaityti metodika [30].

Taigi tyrimai parodė, kad gerokai rečiau knygas skaito vaikai iš žemesnių socialinių sluoksnių, ypač kaime. Ne itin mėgsta skaityti ir vaikai, kuriems ankstyvajame amžiuje knygos nebuvo skaitomos garsiai namuose. Taip pat pastebėta, kad jei šeimoje yra daugiau nei vienas vaikas, visi vaikai skaito mažiau, ypač – jaunesni [30].

Taip pat vaikui skaitymo malonumą gali atimti neteisingas mokymo skaityti metodikos taikymas. Jei vaikas mokomas skaityti analitiniu būdu, t.y. atskirų raidžių bei jų junginių skiemnavimo, įrodyta, kad šis skaitymo būdas yra gerokai sunkesnis ir vaiko atmintyje skaitymas gali užsifikuoti kaip kančia. Gerokai lengvesnis yra piktograminis skaitymo mokymo būdas, kai vaikas greta suaugusiojo seka garsiai skaitomą tekstą ir netrukus ima suvokti žodžius kaip tam tikrų ženklų rinkinius, piktogramas.

Dažnai, ypač jaunesniesiems paaugliams, būdingas *antrinis neraštingumas*, kai asmuo, įgijęs gerus gebėjimus skaityti, nebeskaito ir tuos gebėjimus ilgainiui iš dalies praranda [30]. Dėl šio *neraštingumo* pastebimos sąsajos su tėvų nuostatomis bei gebėjimu skaityti, t.y. vaikai labai greitai perima tėvų

įpročius, pavyzdžiui, žiūrėti televizorių, o ne skaityti knygas. Todėl pirmiausia būtina atkreipti dėmesį į neskaitančius suaugusiuosius, kurie ugdo neskaitančius mažylius. Taigi šiais laikais svarbiausia išlaikyti gebėjimą ir norą skaityti, bet jokiais būdais to negalima daryti prievarta. Vaikus be galo slegia rutina, todėl jie turi bendrauti, domėtis aplinka. Taigi suderinti visas gyvenimo siūlomas laisvalaikio formas darosi vis sunkiau. Dėl vaikų laisvalaikio struktūros ir švietimo sistemos netobulumo didžiąją dalį vaikų skaitomos literatūros sudaro programinė literatūra, todėl vaikai dažnai neturi laiko skaityti savo malonumui, todėl skaitymas praranda dalį malonumo. Skaitymas tampa pareiga, būtinybe. O šiandieninėje visuomenėje išsivyrąja nuomonė, kad neskaitantis individas dabarties pasaulyje negalėtų prisitaikyti prie visuomenės. Skaityti verčia pats gyvenimas.

1. 1. Vaikų knygų tipologija pagal amžiaus grupes

Vaikų amžius aprėpia jų gyvenimo tarpsnį iki 10 metų, paauglių – 11–18 metų. Tai gana sparčios jauno žmogaus fizinės ir intelektualinės brandos etapas, todėl poreikis skaityti, knygos ir kitų leidinių vartojimo gebėjimai yra nuolat kintantys. Vaikų ir paauglių leidiniai yra literatūrinio grožinio ir pažintinio turinio. Jie pasižymi meniniu apipavidalinimu ir poligrafinio atlikimo kokybe. Nuo šios aplinkybės priklauso vaikų ir paauglių leidinių skirstymas į: ikimokyklinio amžiaus (jaunesni ir vyresni iki 7 metų), pradinių klasių moksleiviai (7–10 metų), paaugliai (jaunesnieji (11–15 metų) ir vyresnieji (nuo 16 metų) [19]. Šiame darbe vadovaujamesi žurnalo „Rubinaitis“ pasiūlyta vaikų pagal amžių klasifikacija ir pateikiami kategorijų sutrumpinimai (žr. 4 priedas, p. 58):

- ankstyvasis skaitymas (ikimokyklinukai) (AS);
- pradinių klasių skaitytojas (PKS);
- jaunesnysis paauglys (JP);
- vyresnysis paauglys (VP).

Nustatyta, kad kiekvienoje amžiaus grupėje galima išskirti ir atskirus skaitytojų tipus, kurie apibūdinami pagal skaitytojo požiūrį į skaitymą ir santykį su knyga. Remiantis šiuo požiūriu išskiriamas:

- abejingas skaitytojas, skaitantis tik būtinybės verčiamas;
- pasyvusis, skaitantis tik kitų pasiūlytą literatūrą;
- *knygų graužikas*, skaitantis viską iš eilės;
- impresyvusis, ieškantis vien tik įspūdžių skaitytojas;
- intrigos ir dinamikos mėgėjas;
- religinės, dvasinės literatūros skaitytojas;
- emociingas moralinio turinio knygų mėgėjas;

- šiam tipui priskiriami ne tik grožine, bet ir kitų sričių literatūra (techninė, socialinė, humanitarinė) besidomintys skaitytojai [19, 259-260].

Būtina apžvelgti ir paanalizuoti skirtingas vaikų amžiaus grupes ir jų skaitymo ypatumus, taip pat vaikams leidžiamų knygų specifiką.

Savarankiškai dar neskaitantiems vaikams labiau nei kitoms skaitytojų grupėms tinka apibūdinimas *knygos vartotojas*. Jie klauso kitų asmenų jiems garsiai skaitomų kūrinių, varto paveikslų knygas, dažniau nei suaugusieji naudojami garsinėmis knygomis. Šis pomėgis dar kurį laiką išlieka ir išmokus skaityti. Ikimokyklinio amžiaus vaikams ir jaunesniesiems pradinukams skiriamos paveikslų, žaislinės knygos. Jiems adresuoti leidiniai pasižymi ir ypatingu apipavidalinimu [19]. „Paveikslų knygos – tai pirmoji vaiko lektūra. Pažintis su knyga prasideda būtent nuo iliustracijos kaip vaiką supančio pasaulio vaizdų grafinės kopijos ar interpretacijos“ [32]. Šiais laikais paveikslų knygų skaitytojais yra 3–8 metų vaikai. Iliustracijos šiais laikais vaikų knygoje yra pačios įvairiausios. Prasiplėtusios spaustuvių galimybės vaikams gali pateikti erdvių, su judančiomis detalėmis ar be jų, su įkomponuotais žaisliukais, pasitaiko knygų, kurios skleidžia garsus, kvapus, vaikams susipažinti pateikiamos skirtingos medžiagų faktūros. Pažintinės knygos iliustruojamos nuotraukomis. Ypatingą vietą tarp paveikslų knygų užima trimačių iliustracijų leidiniai, rengiami talkinant kompiuterinei technikai. Kai kurios vaikų knygos pasižymi sandara, kuri paverčia jas žaislais. Tai priklauso nuo knygos formos, sudedamųjų dalių, žaidybinių procesų, galimų skaitymo metu (spalvinimas, lankstiniai). „Nekreipdami dėmesio į iliustracijų pobūdį, visas vaikų knygas galėtume suskirstyti į šias grupes: 1. Paveikslų knygos. 2. Aiškinamosios knygos. 3. Teksto iliustracijų knygos. 4. Iliustruotos knygos.“ [32]

Plačiąja prasme paveikslų knygomis poveikis skaitytojui daromas tik sąveikaujant tekstui ir iliustracijoms, jie neįmanomi vienas be kito. Siaurąja prasme paveikslų knygoje vyrauja iliustracijos, jose beveik nėra teksto, taigi didžiausias poveikis čia pasiekiamas dailininko idėjų dėka. Tai knygos patiems mažiausiems. Dažniausiai tai tėra ryškūs, dideli, lengvai kūdikio atpažįstami objektai, padedantys sutelkti dėmesį, atpažinti supančią aplinką. Šios knygos spausdinamos dažniausiai ant kartono, bet gali būti medžiaginės, polietileninės („Mano pirmoji maudymosi knyga“) ir panašiai, kad atlaikytų nenumatytas vaikų atakas. Vyresniems vaikams knygos objektai smulkėja, pasipildo įvairiomis detalėmis. Tokio tipo kai kuriose knygoje galima rasti ir šiek tiek teksto, bet jis labai glaudžiai susijęs su iliustracija ir be jos praranda bet kokią prasmę arba liktų neinformatyviu žodžių rinkiniu. Paveikslas tokiose knygoje tampa informacija, kuri padeda skaitytojui suprasti teksto reikšmę. Šio pobūdžio knygos skiriamos dar neskaitantiems, vos pradedantiems pažinti raides vaikams. Pažintinė iliustracijos reikšmė nėra labai svarbi, jei objektą vaikas gali lengvai atpažinti net ir su jam nebūdingais priedais. Daug svarbesnė tampa teksto ir iliustracijos sąsaja [32]. Paveikslų knygoms priklauso iliustruotos abėcėlės, pažintinės vaikų knygelės (*Timo raidynėlis* ir kt.).

Aiškinamosiose knygelėse taip pat vyrauja iliustracijos, o teksto labai nedaug, tačiau jis būtinas [32]. Tai R. Scarry'io ir panašios knygos. Atmetus iliustracijas, tekstas čia pasidaro negyvas, mažai informatyvus, o atmetus tekstą, daugelis iliustracijų tampa statiškos, primityvios ar net nesuprantamos.

Teksto iliustracijų knygoje paveikslai ir tekstas paprastai sudaro lygias dalis. Jie gali egzistuoti ir atskirai vienas nuo kito, tačiau tekstas tokiais atvejais tampa bespalvis, primityvokas, kartais net neaiškus, o iliustracijos, praradusios ryšį su tekstu, - tiesiog spalvotais paveikslėliais, kuriuose atpažinsime herojus ir objektus, bet nesusipažinę su tekstu, nesuvoksime užfiksuoto veiksmo esmės [32]. Ryškiausiu pavyzdžiu laikytinas *Egmont Lietuva* leidyklos išleistas Walto Disney'aus filmų studijos stiliaus piešiniai. Šios knygos, priklausomai nuo teksto sudėtingumo, skirtos tik pradedantiems skaityti arba jau gerai skaitantiems vaikams (8–9 metų). Teksto skaitymas čia neatsiejamas nuo iliustracijų apžiūrinėjimo, sąsajų ieškojimo. Šiose iliustracijose nemažai dinamikos. Tokių knygų kūrėju dažnai tampa dailininkas, pats rašantis nesudėtingą tekstą. Tenka apgailestauti, kad neretai vaikai kiek per ilgai apsistoja ties šiomis knygomis, nes jas skaityti yra įdomu ir lengva. Po šių knygų pereinama prie tekstinių arba be saiko susižavima komiksais.

Iliustruotose knygoje paveikslėliai yra visiškai pavaldūs tekstui. Jie iliustruoja vieną ar kitą pasakojimo epizodą pagal iliustratoriaus pasirinkimą. Paprastai iliustruotų knygų tekstas yra sukurtas anksčiau nei iliustracijos ir gali egzistuoti be jų. Tekstą gali iliustruoti ir kitas iliustratorius, svarbu, kad jis paklustų autoriaus idėjoms [32]. Tokios knygos gali būti tiek grožinės (10+ serija), tiek pažintinės.

Ikimokyklinio amžiaus vaikų skaitymui būdinga magiškoji sąmonės būklė. Jie ribotai suvokia erdvę, laiką, naudojami kitais matais. Jų lektūroje vyrauja fantastinis žaismo elementas, besiremiantis į antropomorfizuotą pasakų pasaulį. Ikimokyklinio amžiaus vaikams priimtinausios trumpos pasakaitės, labai dažnai – gyvulinės, nesudėtingos formos eilėraščiai, trumpi apsakymai. Trimetis klausydamas pasakojimo arba skaitymo *veikia* drauge su pagrindiniu herojumi, tačiau tarsi pasakojimo išorėje, nepanirdamas į veiksmą. 4–5-rių metų klausytojas jau *veikia* kūrinio viduje, įsikūnydamas į herojaus paveikslą. 6–7-erių metų pradinukas išgyvena visus herojaus nutikimus savo vaizduotėje. Susiklostęs santykis su herojumi nėra tik jo imitavimas, bet ir įvykių vertinimas, juose aktyviai dalyvaujant. Vaiko reakcijoje į kūrinį dominuoja emocinė pusė, negebėjimas išsiveržti iš literatūrinio pasakojimo įtakos. Nepakankamas realybės pažinimas lemia tai, kad vaikas savarankiškai nefantazuoja, jam visiškai pakanka kūrinio erdvės, laiko [15].

3 metų vaikai dažnai tiki visais įvykiais, neretai perkeldami pasakų pasaulį į realybę. Keturmečio, penkiamečio pasakų pasaulis realiai egzistuoja kažkur gretimoje erdvėje ir laike. Pradinukų pasakų pasaulis jau nebeegzistuoja virtualioje erdvėje. Jų reakcija į pasaką gana savita – pasakos pasaulis egzistuoja tol, kol vaikas skaito kūrinį ir aktyviai dalyvauja įvykiuose. Dešimtmečiai nutolsta nuo pasakų pasaulio, palikdami jas egzistuoti tik fantazijose.

Pažintiniai pradinuko interesai labai platūs, bet tuo pačiu paviršutiniški ir nestabilūs. Jų dar neskatina poreikis išeiti už nežinomybės ribų, tačiau vaikai spontaniškai griebiasi pačių įvairiausių temų, taip nuolat plėsdami savo žinojimo ribas [15]. Jų pažinimui būdingas naivus žaidimo pobūdis. Tiek ikimokyklinukai, tiek pradinukai viską, ką sužino, priima kaip nekintamą tiesą ir besąlygiškai ją tiki, todėl labai dažnai net grožinėje, mažiesiems skirtoje, literatūroje atsiranda pažintinių elementų.

Pradinukų gyvenime, taip pat ir jų lektūroje, suaugusysis užima psichologinį centrą. Suaugusiojo, herojaus vertybės nejučia tampa skaitytojo vertybėmis, jo požiūriu. Šiame vaiko amžiaus tarpsnyje labai intensyviai vystosi vaizduotė, kuri padeda suvokti kūrinį, taip pat jo vaizduotė veikia esamos, vaiko nepakankamos patirties pagrindu, todėl kūrinys gali būti neteisingai suprastas.

Kaip jau minėta anksčiau, vienas būtinų knygos elementų yra humoras. Vaiką juokina situacijos, deja, satyra, komiškos užuominos jam dar sunkiai suvokiamos. Be humoro dar labai svarbi yra ir veiksmo dinamika, siejama su veiksmu, bet ne su aprašinėjimu. Aprašinėjimo tekstuose vaikai beveik netoleruoja, bet kokia idėja, pagrindinė mintis turi būti išreikšta per herojaus veiksmus, epizodus, dialogus.

Pradinukai (mergaitės ir berniukai) reaguoja į perskaitytus kūrinius beveik vienodai. Tuo tarpu prieš paauglystę ima ryškiai skirtis berniukų ir mergaičių skaitymas ir tų pačių kūrinių traktuotė ir vertinimas. Pastarųjų kelerių metų tyrimai rodo, kad paaugliai berniukai dažniau nei mergaitės naudojami skaitmeninėmis informacijos laikmenomis, labiau nei mergaitės vertina internetą ir jame pateikiamą informaciją [knygot]. Vilniaus universiteto Specialiosios psichologijos laboratorijos atliktas skaitymo tyrimas Panevėžyje 1986–1987 m. [31] parodė, kad paaugliai berniukai beveik niekada nevadina mėgstamomis knygų, kurių pagrindinė herojė yra mergaitė. Tai mergaičių literatūra, ir berniukai, kurie daug aktyviau nei mergaitės įsijaučia į pagrindinio herojaus vaidmenį, negali sau leisti įsijausti nei į laiminčios mergaitės, nei į pralaiminčio berniuko vaidmenį. Priešingai, mergaitės vienodai renkasi mėgstamus tiek vyriškus, tiek moteriškos lyties herojus. Jos mėgsta tas pačias knygas kaip ir berniukai. Taip pat „mergaitės mieliau skaito knygas, kurių viršeliuose vaizduojamos ir mergaitės, ir berniukai, tuo tarpu berniukai nori matyti iliustracijose tik berniukus“ [38]. Mergaičių reakcija daugiau emocinė. Vyriškos lyties herojus jos vertina daugiau išoriškai, o į moteriškos lyties atstoves jos sugeba įsijausti, vertinti tarsi iš vidaus.

Rinkdamiesi herojų vaikai labai vertina jo amžių, tam kad skaitytojas juo žavėtųsi – herojus turi būti vyresnis arba bent jau skaitytojo bendraamžis.

Skaitydami paaugliai jau nėra tokie patiklūs kaip pradinukai. Didesnė jų gyvenimo patirtis leidžia jiems kritiškiau pažvelgti į knygines tiesas. Įdomus tampa realybės ir fantazijos santykis. Paaugliai ieško identifikuojamos realybės fantastiniuose kūriniuose ir fantastikos – realybėje [15]. Jaunesniesiems paaugliams suaugusysis dar tebėra autoritetas, o vyresniųjų požiūris į suaugusįjį jau priklauso nuo daugelio faktorių, ypač, kokią poziciją suaugusysis užima vaiko vertybių sistemoje.

Paauglių mylimiausiu tampa nebūtinai aktyviausias pagrindinis herojus, dažniau pasirenkami labiau suprantami, artimesni, nors ir nepagrindiniai herojai.

Ikimokyklinukai ir pradinių klasių mokiniai neskiria grožinio ir pažintinio teksto, tuo tarpu paauglystėje šis skirtumas puikiai suprantamas ir reakcija į šiuos leidinius yra labai skirtinga. Pažintinių kūrinių skaitymas leidžia paaugliams rasti juos dominančias temas. Grožinis tekstas suprantamas kaip emocinės iškrovos galimybė.

Paaugliams nemažiau nei pradinukams labai svarbi veiksmo dinamika, epizodų kaita, humoras, tačiau ilgi aprašinėjimai, detalės jiems vis dar yra nepriimtini (gamtos aprašymai, filosofiniai samprotavimai). Taigi kūrinio turinys turi būti nekomplikuotas, bet sudominantis paslaptingu arba nuotykiiais, o pabaiga – laiminga. Tai sietina su saugumo poreikiu.

1. 2. Vaikų knygų pagrindinės temos

Siekiant detalesnės vaikų knygų leidybos analizės būtina plačiau apsibrėžti aktualias, vaikų knygoje dominuojančias temas. Taigi dažniausiai tyrinėtojų išskiriamos vaikus dominančios temos:

- fizinės gerovės poreikis;
- poreikis mylėti ir būti mylimam;
- poreikis priklausyti;
- poreikis pasiekti (laimėti);
- poreikis keistis;
- poreikis žinoti;
- grožio ir tvarkos poreikis [1].

Prie šių poreikių, daugiau iš pedagoginės pusės, reiktų priskirti ir poreikį skaityti, šis poreikis susijęs su fizine skaitymo lygmens būkle, taip pat su emocijomis, intelektu. Berniukai ir mergaitės bręsta skirtingai, tai ir lemia jų skirtingų lektūrų pobūdį. Taigi kiekvienas vaikas skaitydamas knygą individualiai pasirenka jam rūpimus dalykus pagal savo amžių. Be to, vaiką knygoje dažniausiai traukia jo pasirinkta siekiamybė, antroje vietoje – realybė, o nepažįstami objektai bei aplinkybės neretai būna apskritai atmetama. Skaitymo stimulus yra smalsumas, galimybė išsipildyti norams bei poreikiams imituoti [15].

Fizinės gerovės poreikis yra vienodai svarbus tiek vaikams, tiek suaugusiesiems. Kol nepatenkinami fiziologiniai poreikiai, tol negali būti tenkinami jokie kiti troškimai. Todėl ypač vaikams didelį entuziazmą sukelia siekiamybės vaizdavimas, kai knygoje aprašomi dideli rūmai, skanumynai.

Vaiko didžiulis troškimas mylėti ir būti mylimam susidūrus su nemeile labai greitai gali išvirsti į neapykantą, egoizmą. Todėl auklėjant vaiką atsakingi veiksmai priklauso tėvams, kadangi „vaiko vertybių sistema formuojasi perimant tėvų vertinimus“ [17]. Jis gana anksti pradeda įsisąmoninti, ką aplinkiniai, o ypač tėvai, mano apie jį, kaip vertina ir priima. Pastebėta, kad vaikai labai mėgsta skaityti knygas apie bendraamžius, apie jų draugystes, šeimos gyvenimą – apie tai kas suaktyvina jo paties suvokimą apie moralines vertybes.

Kitu atveju, meilės poreikį vaikas geriau suvokia, kai prabylama apie silpnuosius, gamtos pasaulį, tai leidžia geriau suvokti tų *kitų, kitokių* meilės poreikį. Vaikai dažnai save identifikuoja su silpnu gyvūnu, kuriam po išbandymų pasiseka surasti šeimą, namus. Šio poreikio etape reiktų akcentuoti koncentracijos principą, kur iš šeimos meilės, prisirišimo prie gyvūnų kyla romantikos užuomazgos. Anksčiau subrendusios mergaitės kūrinuose pradeda ieškoti meilės, pozityvaus vyriškosios lyties atstovų dėmesio, berniukams visa tai parūpsta pora metų vėliau.

Kiekvienas žmogus jaučia poreikį priklausyti kokiam nors grupei, ypač tai jaučia vaikai. Jiems gyvybiškai svarbu priklausyti kokiam grupei, nes kitu atveju jie jaučiasi nemylimi, neįvertinti, nereikalingi. Būtinybė priklausyti šeimai vėliau išvirsta į poreikį priklausyti mažiau fiksuotai grupei – draugų būriui. Vaikai mėgsta istorijas apie žmones, kurie išsikovojo sau vietą vienoje ar kitoje visuomenėje, pavyzdžiui, Pelenės *virtimas* princese – tai savotiška socialinės kovos už būvį išraiška. Vyresnieji vaikai nesaugiai jausdamiesi esamoje visuomenėje nesąmoningai knygoje ieško atsakymo, kaip išlikti dabartiniame komunikacijų ir informacijos perkrautame pasaulyje. Didžiausią poveikį turi knygos apie esamą ar būsimą pasaulį, kuriose siūlomas optimistinis bei realistinis problemų sprendimas [15].

Poreikis pasiekti (laimėti) siejamas su tam tikrų gebėjimų ugdymu. Knygos personažas savo unikalias galimybes panaudoja tam, kad galėtų laimėti ir tai jam padeda išlikti be suaugusiojo pagalbos. Taigi visi unikalių savybių turintys herojai yra ypatingi tuo, kad nepriklauso suaugusiųjų pasauliui (Haris Poteris), o tai padeda laimėti ignoruojant nusistovėjusias moralės ir elgesio normas. Ši tema paaugliui yra svarbiausia, kai vaikas pradeda vaduotis iš suaugusiųjų diktato, todėl šio periodo metu įninkama į nuotykių ir detektyvų knygas, nes vaikams yra svarbu laimėti – visur ir visada. Įsigilinęs į knygas vaikas vaizduotėje susikuria savitą savo pasaulį, kurį labai gina, čia jis yra visagalis, čia jis tampa herojumi. Šis poreikis aktualesnis berniukams, tačiau ankstyvosios paauglystės tarpsniu mergaitės taip pat gyvena agresyviame nuotykių pasaulyje. Vaikų ypač nemėgstami pralaimėjimai, nes nesąmoningai susitapatinama su herojumi, o šiam pralaimėjus, prarandamas saugumo jausmas. Vaikas, užtrukęs nuotykinės literatūros pasaulyje, tampa savotišku nebyliu pranešėju, jog realiame gyvenime susiduria su pralaimėjimais, negatyviu vertinimu.

Keitimosi poreikis dažnas vaikų žaidimuose, bet tai susiję su poreikiu laimėti, kai įgyjama specifinių gebėjimų. Taigi poreikis keistis – vienas svarbiausių išlikimo, kovos už būvį

neišvengiamybė. Vaikams taip pat reikia išsivaduoti iš kasdienės rutinos, įtampos, nuo viso šito jie slepiasi skaitydami knygas, knygų pasaulyje jie tampa *bet kuo* – persikūnija į įvairiausias herojus, tokiu būdu vaikai ugdo savo vaizduotę. Įdomu yra tai, kad poreikis keistis realizuojamas tik skaitant apie atpažįstamas aplinkas [15].

Vaikai yra be galo smalsios asmenybės, o tai aktyvaus proto veiklos padarinys. Taigi poreikį žinoti gali puikiai patenkinti knygų skaitymas. Dažnai vaikai žinių ieško visur, ypač ikimokyklinukai, pradinukai, tokiu atveju, jiems ypač aktualios pažintinių žinių kupinos knygos.

Vaikų knygos paskirtis dažniausiai yra estetinė. Tačiau vaikai jaučia ne tik grožio, bet ir tvarkos poreikį, pavyzdžiui, mažiesiems itin aktualu pasaką sekti visada vienodai, negalima ko nors pamiršti ar praleisti – tai griaua jų tvarkos žinojimą.

Paauglystėje šis poreikis siejamas su turiniu (gražūs jausmai, nuotyčiai), bet pasakojimas privalo būti sukonstruotas pagal tam tikras taisykles, tam tikra tvarka, pavyzdžiui, detektyvai visada privalo baigtis nusikaltimo išaiškinimu.

Aptarti vaikų skaitybos niuansai bus plačiau komentuojami analizuojant konkrečias knygas.

2. VAIKŲ KNYGŲ LEIDYBOS STATISTINĖ SRAUTO ANALIZĖ

Vienas iš vaikų knygų leidybos statistinio srauto analizės būdų yra jų klasifikavimas pagal leidėjus, tematiką, tipologiją.

Vaikų knygų leidyba – tai informacijos paskleidimo ir perdavimo visuomenėje procesas, jį galima įvardinti tokiu santykiu „knyga – skaitytojas“. Tai viena iš dokumentinės komunikacijos formų, istoriniu požiūriu – tai pradinė santykio „dokumentas – informacijos vartotojas“ forma. Visi be išimties vaikų knygos gyvavimo etapai nuo jos koncepcijos (idėjos) suformulavimo iki galutinio rezultato – skaitytojo poreikių patenkinimo, t.y. parengimas, išleidimas, saugojimas, bibliografavimas, platinimas, vartojimas, sudaro vaikų knygų komunikacinį ciklą. Kitaip tariant, vaikų knygų komunikacijos ciklą sudaro komunikacijos procesai, vykstantys tarp tokių institucijų, kaip: leidyklos ir knygynai (platintojai), bibliotekos, bibliografinio aptarnavimo ir bibliografavimo centrai. Taigi vaikų knyga kaip dokumentas bendroje dokumentinės komunikacijos sistemoje turi *savo* vietą, kurią sąlygoja vidinė struktūrinė sąranga ir tarpsteminiai ryšiai. Taigi leidyba yra vienas iš vaikų knygų komunikacijos ciklo etapų (žr. 1 schema):

1 schema. Vaikų knygų komunikacijos ciklas

2. 1. Vaikų knygų leidėjai

Leidybinis etapas – tai ne tik gamybinis procesas. Vaikų knyga kaip materialus objektas, specialiai sukurtas/pagamintas leidėjo, kaip tam tikras informacijos *nešėjas* – priemonė informacijai saugoti ir perduoti socialinės komunikacijos sistemoje. Leidybinis etapas apima ir vaikų knygos idėjos organizaciją – t. y. pačios idėjos realizavimo plano paruošimas. Vaikų knygų leidyba yra svarbus, ilgalaikis projektas, todėl turi būti iš anksto numatomos priemonės ir būdai, kaip išlaikyti vaikų knygų paklausą. Knygos sumanymas sąlygoja vaikų knygų struktūros/turinio pobūdį, jos elementų apipavidalinimo ir įforminimo sprendimų tinkamumą. Apsisprendus leisti knygą, leidėjas privalo užmegzti ir palaikyti ryšį su potencialiais platintojais, o svarbiausia – su galutiniu vartotoju – skaitytoju. Šiandieninėmis konkurencijos sąlygomis bei palyginti mažos skaitytojų auditorijos atveju, leidėjai yra priversti reaguoti į skaitytojų poreikius, juos tirti ir prisitaikyti prie aplinkos pokyčių. Todėl leidybinis procesas dar apima ir perspektyvinės informacijos apie numatomas išleisti vaikų knygas skelbimas, t. y. būtina sukurti efektyvią rinkos informavimo sistemą.

Leidėjas daugiau ar mažiau planuoja vaikų knygas pagal tam tikrus savo paties nusistatytus kriterijus. Atsižvelgdamas į kultūrinius, socialinius, ekonominius, politinius ir visuomeninius skaitymo poreikius arba vykdydamas tam tikrą švietimo programą, rinkdamasis knygų tematiką, paskirtį, turinį bei autorių.

Leidybos struktūra.

Po valstybės Nepriklausomybės atkūrimo Lietuvoje susiformavo nauja leidybinė struktūra, kurioje dominuoja leidyklos (privачios ir valstybinės) ir kiti leidėjai (draugijos, fondai, asociacijos, spaustuvės, privatūs asmenys). Aptariamuju laikotarpiu kasmet keitėsi leidyklų, leidžiančių vaikų knygas, skaičius. Per šešerius metus jis svyravo maždaug tolygiai nuo 68 iki 77 leidyklų. 2002 m., kai leidyklų šalyje buvo daugiausiai, vaikų knygų buvo išleidžiama mažiausiai. Paskutinius dvejus metus laikosi vienodas vaikų leidyklų skaičius – 72, tai byloja apie vaikų knygų leidybinės rinkos stabilizaciją, nors išleistas labai skirtingas knygų skaičius (žr. 1 lentelę).

	2000 m.	2001 m.	2002 m.	2003 m.	2004 m.	2005 m.
Iš viso išleista vaikų knygų	357	356	332	319	370	501
Vaikų knygų leidyklų skaičius	73	68	77	67	72	72

1 lentelė. Išleistų vaikų knygų ir vaikų knygų leidyklų skaičius per 2000–2005 m.

Nuo 2000 m. iki 2005 m. praktiškai nepasikeitė ne tik vaikų knygų leidyklų skaičius, bet ir jų geografija. Pastebimas tendencingas leidyklų nykimas ar traukimas iš šalies didmiesčių (Kauno, Panevėžio, Marijampolės) į Lietuvos sostinę – Vilnių. Daugumą leidėjų greičiausiai suvilioja platesnės leidybinės galimybės, didesnė pardavimų rinka. Pagal surinktą statistiką pastebėta, kad mažatiražė, vietinės reikšmės leidyba įsigali mažuosiuose Lietuvos miesteliuose (Neringa, Telšiai, Kaišiadorys, Trakai), kai leidinio idėjos autoriai tampa ir jos išpildytojais, t. y. knygos leidėjais.

Akivaizdu, kad vaikų knygas dažniausiai leidžia didžiosios, nuo pat Lietuvos valstybės atkūrimo veikiančios leidyklos. Jos yra sukaupusios nemažą leidybinę patirtį, dažniausiai jų pagrindinė veikla yra leidyba, o tarp leidžiamos produkcijos dominuoja vaikų knygos. Galima pažymėti, kad tik labai maža dalis leidyklų sugeba publikuoti dešimt ir daugiau vaikų knygų per metus. Paprastai tai pavyksta leidybinėje rinkoje seniai įsitvirtinusioms universalioms leidykloms, leidžiančioms įvairaus pobūdžio literatūrą: *Alma littera*, *Trys nykštukai*, *Mūsų knyga*, *Egmont Lietuva*, *Naujoji Rosma*, *Gimtasis žodis*, *Trys žvaigždutės*, *Šviesa*, *Vaga*. Šios leidyklos, šalia kitų (apie 30) leidyklų, dominuoja Lietuvoje leidžiamos vaikų literatūros sraute: *Alma littera* (išleista 439 pavadinimai knygų 2000–2005 metais), *Trys nykštukai* (171), *Mūsų knyga* (169), *Egmont Lietuva* (131), *Naujoji Rosma* (75), *Gimtasis žodis* (71), *Trys žvaigždutės* (66), *Dajalita* (58), *Šviesa* (50), *Mažasis vyturys* (48), *Vaga* (47). Daugumai pirmaujančių leidyklų vaikų knygų leidyba jau nebėra vien tik šalutinė, atsitiktinė veikla. *Trys nykštukai*, *Mūsų knyga*, *Egmont Lietuva*, *Naujoji Rosma*, *Trys žvaigždutės* specializuojasi vaikų leidybos srityje, yra sukaupusios nemažą patirtį (kokia šių leidyklų publikuojamų knygų kokybė, kokia reikšmė jų leidžiami leidiniai teikia vaikams, atskirai bus kalbama skyriuje apie konkrečias leidyklas). Yra leidyklų, kurios išleido palyginti nedaug, bet aukštos meninės ir poligrafinės kokybės, žinomų autorių, populiarių knygų. Iš tokių minėtinos *Nieko rimto*, *Baltos lankos*, *Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla*, *Tyto alba*, *Garnelis*. Nagrinėjant kiekvienos leidyklos produkciją, pastebima, kad dauguma rimtų vaikų knygų leidėjų turi savo leidybos politiką, kryptis, savo leidiniais stengiasi išsiskirti iš kitų (žr. 1 priedas, p. 50).

Leidyklos.

Leidykla *Alma littera* savo veiklą pradėjo 1990 m. lapkričio mėn. 16 d. Ši leidykla yra didžiausia Lietuvoje literatūros, skirtos suaugusiesiems, vaikams ir paaugliams, leidykla ir antroji pagal šviečiamosios bei mokomosios literatūros leidybos apimtį.

Leidykla iš pradžių vadinosi *Alna*, vėliau – *Alna litera*, o nuo 1994 m. – *Alma littera*. Tai viena didžiausių ir prestižiškiausių Lietuvos leidyklų. Kaip minėta, per pastaruosius šešerius metus vaikams ji išleido 439 leidinius. Leidybinės veiklos pradžioje *Alma littera* vaikams teisleisdavo po 3–6 knygas per metus. Dabar akivaizdžiai pastebima tendencija, jog *Alma littera* vaikų knygų asortimentas plečiasi kiekvienais metais, daugiau imta leisti ne tik paveikslėlių ir pažintinių knygų, bet ir verstinės bei

originaliosios vaikų literatūros. Per 6 metus *Alma littera* išleido 128 paveikslėlių ir žaislines knygas patiems mažiausiems skaitytojams, 68 pažintinius leidinius, 234 prozos, 9 poezijos knygas. Verstiniai leidiniai sudaro didžiąją dalį (94 proc.) leidyklos vaikų knygų. Išleistos ir 23 originalios lietuvių autorių knygos, planuojama išleisti ir daugiau Lietuvos autorių knygų.

Kitas didžiausias leidyklas (*Trys nykštukai, Mūsų knyga, Naujoji Rosma*) dėl panašios leidybinės politikos, požiūrio į leidžiamas knygas aptariame vienu bendru bloku. Šios leidyklos pradėjo veikti praėjusio amžiaus dešimto dešimtmečio pabaigoje. Tai iš tiesų leidybinę rinką puikiai išmanančios, kuo didesnių pardavimų praktika besivadovaujančios leidyklos. Leidykla *Trys nykštukai* laikosi nesiafišavimo taktikos, neturi savo interneto svetainės, o leidžiamoms knygoms nevykdo jokios rinkodaros politikos. Regis, jie atlieka tik leidėjų funkciją, o knygų reklama ir platinimu užsiima kita įmonė, pavyzdžiui, už konkrečiai šios leidyklos leidinius yra atsakingas *Mūsų knyga* platinimo skyrius.

Šios leidyklos leidžia perpasakotas, adaptuotas, kartonines paveikslėlių knygeles ir šiek tiek pažintinės literatūros. Per šešerius metus *Trys nykštukai* išleido 171 knygų pavadinimą, *Mūsų knyga* – 169, *Naujoji Rosma* – 75.

„Mūsų pasididžiavimas – knygelės mažiesiems. Įvairiausių formų, erdvinės, spalvingos, su atidaromais paveikslėliais, išimamomis dėlionėmis ar kubeliais, skambančios ir kalbančios, minkštos ir neskestančios – jų įvairovė tikrai stulbinanti. Mažuosius skaitytojus džiugina garsiausios pasaulio pasakos, pamokančios istorijos, draugauti siūlo ypač mylimi *Triušukas Taškutis, Katytė Gražuolytė, Šuniukas Amsiukas*, gražaus elgesio moko „*Gero elgesio abėcėlė*“...“ [34] – internetiniame puslapyje save pristato *Mūsų knyga* leidėjai.

Analogiškas ir *Naujosios Rosmos* prisistatymas: „Leidykla "Naujoji Rosma" gyvuoja septinti metai. Per tą laiką išleista nemažai verstinės literatūros, taip pat lietuvių autorių knygų. Sėkmingai bendradarbiaudama su tokiomis užsienio leidyklomis, kaip "Award Publications Ltd.", "Grandreams Books Ltd.", "Dorling Kindersley", "Librex", "Nathan/Vivendi Universal Education France", "Quarto Publishing PLC" ir kitomis.

Daugiausia dėmesio leidykla skiria auklėjamajai, mokomajai ir ugdomajai, vaikų literatūrai, dovanų knygoms, pažintinei literatūrai. Per šiuos metus daug išleista mokomųjų priemonių, vadovėlių bendrojo lavinimo, aukštesniosioms ir profesinėms mokykloms.

Leidykla nevengia ir pramoginės bei pažintinės literatūros, nepamiršta pačių mažiausių skaitytojų, vaikučių <...>“ [35]. Abiejų leidyklų, taip pat ir leidyklos *Trys nykštukai*, pagrindinė produkcija yra verstinės, žaislinės, paveikslų, lavinamosios, pasakų knygos vaikams. Viena kita atsitiktinė lietuvių autorių knyga, bet didžioji dalis produkcijos – verstinė. Paprastai verstinė šių leidyklų produkcija nelabai skiriasi viena nuo kitos: spalvotos, ryškios iliustracijos, kartoninės, kietais arba minkštais viršeliais, panašaus formato knygos. Knygų tematika dažnai kartojasi, dažniausiai tai tradicinės ir literatūrinės pasaulio pasakos („Pelenė“, „Mauglis“, „Trys paršiukai“, „Snieguolė“, „Miegančioji

gražuolė“ ir kt.), pastaraisiais metais padaugėjo įvairesnių knygų, suinteresuoti leidėjai ieško įdomesnių užsieninių knygų (su magnetukais, lipdukais, grojančių, erdvinių, dėlionių ir t.t.). Įvairesnį asortimentą paskutiniaisiais metais pateikė *Mūsų knyga*, matyt, čia daug ką lemia ir platesnės finansinės koprodukcijos galimybės.

Skaitytojui orientuotis begalėje panašių knygų sąlyginai padeda jų suskirstymas į serijas: *Knygutės su akutėmis*, *Kubelių dėlionė*, *Skaityk ir žaisk*, *Linksmasis telefonas*, *Mano pirmoji maudymosi knyga*, *Širli Barber klasikinės pasakos*, *Skaityk kartu su manimi* ir t.t. Paprastai serijos teikia informaciją apie specifinius knygelių bruožus, jų paskirtį (maudymosi, spalvinimo, skaitymo, dėlionių knyga ir kt.). Įspūdį dėl knygelių panašumo patvirtina besikartojančios dailininkų, iliustratorių pavardės (Carlos Busquets, K. Wiszniewski ir kt.).

Kiekybiškai vaikų knygų rinkoje pirmauja *Egmont Lietuva* leidykla per šešerius metus išleidusi 131 knygos pavadinimą. Ši leidykla įkurta 1992 m. rugsėjo 17 d. ir iki 1995 m. vadinosi *Egmont Lithuania*. *Egmont Lietuva* – vienas iš 28 tarptautinės Egmont kompanijos, užsiimančios leidybos ir poligrafine veikla, filialų. Čia leidžiamos knygos, komiksai ir žurnalai. *Egmont Lietuva* – vienintelė Lietuvoje leidykla, turinti W. Disney`aus kompanijos leidinių leidybos teises [18, 8]. Didžioji šios leidyklos produkcijos dalis skirta 9–10 metų vaikams, o kita orientuojama į 12–14 metų paauglius. Ši leidykla knygas ir kitokią produkciją leidžia koordinuotai su kitų šalių *Egmont* grupės filialais. Iš centrinės *Egmont Fondation* būstinės Danijoje *Egmont Lietuva* gauna pusiau parengtas leisti knygas ir tik įdeda išverstą į lietuvių kalbą tekstą. Po Nepriklausomybės atgavimo – toks knygų spausdinimo būdas buvo naujas, tačiau nemaža dalis Lietuvos leidyklų (*Alma littera*, *Mūsų knyga* ir kt.), besitaikančių prie spartėjančios rinkos sąlygų, pradėjo bendradarbiauti su užsienio leidyklomis ir knygų leidyboje pradėjo taikyti tokius pačius principus, kaip *Egmont Lietuva*. Sustiprėjusi konkurencija gerokai pamažino šios leidyklos leidybinį efektyvumą, kadangi paskutiniaisiais metais pagal statistinius duomenis šios leidyklos produkcijos kiekis ženkliai sumažėjęs: nuo 89 pavadinimų 2000 m. iki 1 – 2004 m. ir 2 – 2005 m. (žr. 1 priedą, p. 50). Didžiąją dalį leidžiamų knygų sudaro W. Disney kompanijos sukurtos istorijos, iliustruotos šios kompanijos piešiniais. Taip pat *Egmont Lietuva* leidžia įvairesnę literatūrą, kurią sudaro adaptuotos knygos, grožinės, paveikslėlių, pažintinės, galvosūkių ir žaislinės knygos, kurios dažniausiai jungiamos į įvairias serijas: *Disney klasika*, *Imk ir skaityk*, *Mini Barbie*, *Mano pasakėlės*, *Knygelės mažylės*, *Mano augintinis*, *Witch*.

1995 m. liepos mėnesį buvo įkurta leidykla *Gimtasis žodis*. Ši leidykla darbą pradėjo leisdama edukacinę, pedagoginę literatūrą, taip pat periodinius pedagoginius žurnalus. Per 2000–2005 m. laikotarpį ši leidykla išleido 76 pavadinimų leidinius ir kiekvienais metais jų išleidžia vis daugiau. Tai įvairūs testai, žinynai, pedagoginė literatūra, taip pat grožinė, vaikų ir pažintinė literatūra. Galima teigti, kad ši leidykla užėmė likusį vaakumą po išnykusių *Lietaus* ir *Mažojo vyturio* leidyklų. *Gimtasis žodis* specializuojasi leisdamas lietuvių autorių kūrybą ir verstinę grožinę literatūrą vaikams. Verstinę

literatūrą ši leidykla pradėjo leisti tik 2004–2005 m., porą metų iki tol buvo leidžiami tik lietuvių autorių kūriniai. Tai ir šiuolaikiniai autoriai (Gintarė Adomaitytė, Vilė Vėl ir kt.) bei klasikais tapę lietuvių rašytojai (Janina Degutytė). 2002 m. apsiribota pažintinėmis knygomis apie rašytojus ir baltų gentis. 2003 m. leidykla išleido poezijos rinkinių, pasakų ir apysaką. 2004 m. iš 26 leidinių 16 – verstinių ir 10 – autorinių darbų. 2005 m. verstinių leidinių kiekis toliau proporcingai didėja, iš 44 leidinių, 34 yra verstiniai. *Gimtojo žodžio* leidiniai pasižymi aukšta dvasine bei intelektualine kultūra, dažnai įvertinami literatūrinėmis, knygos meno premijomis (šiais, 2006 m., įteiktas pasaulinis IBBY garbės diplomai už Kazio Jakubėno knygos „Kas kiemely daros“ Sigutės Chlebinskaitės iliustracijas).

Nuo kokybiškos ir intelektualios *Gimtojo žodžio* produkcijos akivaizdžiai skiriasi leidyklos *Trys žvaigždutės* leidžiamos knygos. Ši leidykla *Gimtajam žodžiui* beveik nenusileidžia vieninteliu, t. y. kiekybės, aspektu. Per šešerius veiklos metus leidykla *Trys žvaigždutės* išleido 66 vaikams skirtas knygas. Atgimimo metais privatizavus *Žvaigždutės* žurnalą buvo įkurta *Trijų žvaigždučių* leidykla. „Mūsų nedidelė leidykla *Trys žvaigždutės*, įkurta privatizavus *Žvaigždutės* žurnalą, nenuėjo daugelio leidyklų pasirinktu keliu leisti *madingą*, dažniausiai verstinę literatūrą, o stengėmės išlaikyti, nors ir mažiau populiarią, nekomercinę knygų leidybos kryptį. Tos nekomercinės knygos tėra mažiau paklausios knygynuose, bet jas mieliau renkasi mokytojai, jas skaito popamokiniuose užsiėmimuose, aptaria, net patys vaikai, pagal jas stato spektakliukus“ [12] – tai leidyklos vadovo nubrėžta leidybinė misija. Leidykla, besilaikanti praktiškai vieno leidėjo ir rašytojo dėka, yra unikalus reiškinys Lietuvoje. Be kai kurių pavienių autorių tekstus *Trijų žvaigždučių* leidyklai, kaip jau minėta, rašo pats jos vadovas, Jeronimas Laucius. Leidyklos vadovas parašo po 11 vaikams skirtų knygelių per metus. Nepaprastas leidyklos vadovo entuziazmas, energija reklamuojant, asmeniškai važinėjant ir platinant savo leidinius po Lietuvos regionines mokyklas ir bibliotekas, nedidelės leidinių kainos padeda išlaikyti leidybinį verslą. („Aš ieškau įvairiausių būdų, kad knyga galėtų pasiekti, surasti savo skaitytoją. Viena iš tų idėjų buvo „Knygos teatro“ įkūrimas“ [12]).

Šviesa yra viena didžiausių Lietuvos vadovėlių ir mokomosios literatūros leidyklų. Nuo 2000 iki 2005 m. ši leidykla šalia vadovėlių ir kitokios mokomosios literatūros išleido 50 vaikų knygų. „Leidykla „Šviesa“ buvo įkurta 1945 metais kaip valstybinė pedagoginės literatūros leidykla, ji iki šių dienų nekeitė leidybos krypties – leidžia vadovėlius, jų komplektų dalis, kitą mokomąją, metodinę, pažintinę, ikimokyklinio ir priešmokyklinio ugdymo literatūrą, knygas tėvams, pedagogams, plačiajai visuomenei. Leidyklos nueitas kelias glaudžiai siejasi su mokyklos, švietimo raida [39]“. *Šviesos* vaikams leidžiamose knygose nestinga praktinių patarimų, dažniausiai tai pažintinio tipo leidiniai (nuo maisto gamavimo iki jausmų abėcėlės), knygos dažniausiai leidžiamos serijomis („Nuo...Iki“, „Mažasis virėjas“, „Kontrastai“), ypač mokiniams aktuali, specialiai pagal mokymo programas paruošta iki 2003 m.ėjusi serija „Perskaityk visą!“. Leidyklos *Šviesa* palaikoma politika yra leisti originalius leidinius, tačiau per šešerius metus net 64 % leidžiamos produkcijos sudaro verstinė literatūra.

Į produktyviausių leidyklų sąrašą pakliūna ir 2004 m. savo veiklą nutraukusi *Mažojo vyturio* leidykla, kuri per penkerius metus išleido 48 leidinius vaikams. Ši leidykla – savotiška dukterinė *Vyturio* leidyklos įmonė, perėmusi jos veiklą, bet taip pat neatlaikiusi aršios konkurencinės kovos, neišsilaikiusi rinkoje. Per penkerius veiklos metus šioje leidykloje buvo išleisti 23 originalūs ir 25 – verstiniai leidiniai. *Mažojo vyturio* leidykloje buvo gana platus ir įvairus leidžiamų knygų asortimentas: lietuvių liaudies pasakos („Du gaideliai“, „Katinėlis ir gaidelis“), pažintinė literatūra („Gamtos mokslų klausimai ir atsakymai“), pradėtos grožinės literatūros serijos („Iš „Mažojo Vyturio“ kuprinės“, „Išpažintys“, „Po viena saule“).

Leidykla *Vaga* įkurta 1945 metais. Internetinėje leidyklos svetainėje knygos vaikams ir jaunimui išskirtos kaip viena prioritetinių grupių. Per 2000–2005 m. laikotarpį iš viso išleistos 47 vaikų knygos. 2001 m. *Vaga* neišleido nei vienos vaikų knygos, bet visais kitais metais išleido vidutiniškai po 9 knygas. Leidyklos vaikų knygų asortimentas daugiausiai orientuotas į pradinių klasių ir vyresnius vaikus. Leidžiamos populiarios paauglių serijos *N-14*, „Detektyvas vaikams“, nevengiama leisti ir lietuvių autorių: Justiną Marcinkevičių, Vytautę Žilinskaitę, Joną Liniauską, Emiliją Liegutę, Vytautą V. Landsbergį, Mykolą Sluckį, Icchoką Merą ir kitus.

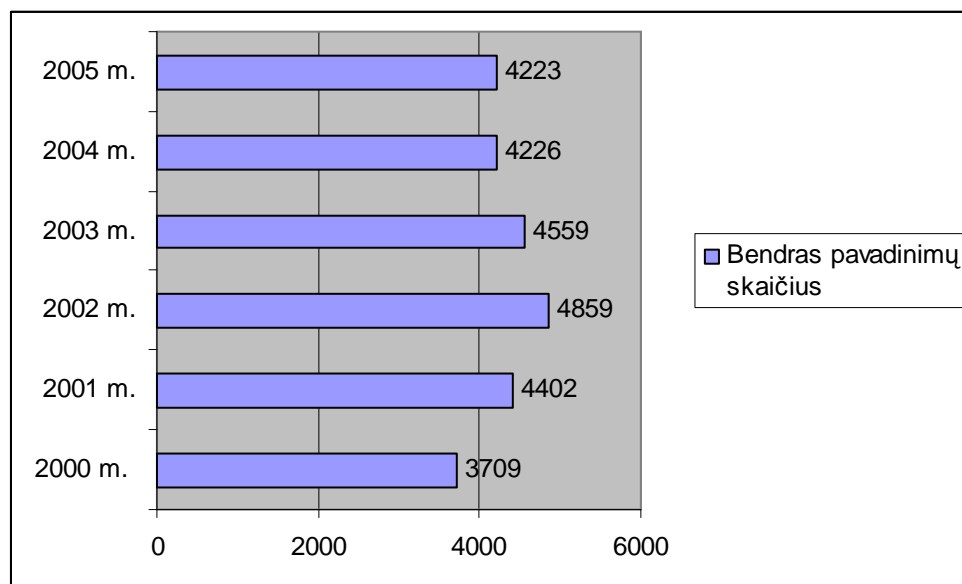
Alkos leidykla leidybinę veiklą pradėjo 1990 m., o mūsų aptariamuoju laikotarpiu išleido 44 vaikų knygas. Nagrinėjamu laikotarpiu, o ypač per paskutinius trejus metus ši leidykla leidžia tik vieno autoriaus (Juozo Nekrošiaus) darbus ir adaptuotą seriją „Iliustruota didžioji klasika“. Ši serija – tai verstinė, JAV suformuota knygų serija, kurioje leidžiami klasikiniai užsienio rašytojų kūriniai, adaptuoti ir pritaikyti jaunesniojo amžiaus skaitytojams. Per šešerius metus buvo išleista 30 šios serijos knygų. Savo laiku ši serija sulaukė didelio susidomėjimo, bet šiais laikais mažėjantis susidomėjimas, pastebimai mažina ir leidybines ambicijas.

2. 2. 2000–2005 m. išleistų vaikų knygų srauto kiekybinė charakteristika

Lietuvai atkūrus savo valstybingumą, besikeičiant politiniam, ekonominiam ir kultūriniam gyvenimui, keitėsi ir knygų leidybos prioritetai. Tuo metu itin suaktyvėjo vaikų knygų leidyba, šio žanro knygų Lietuvoje buvo išleidžiama vis daugiau ir įvairesnių. „Išsiplėtė leidžiamų knygų tematika, pasikeitė turinys, buvo sparčiai leidžiami anksčiau netoleruoti arba tiesiog draudžiami leidiniai, ypač išeivijos rašytojų kūryba. Dešimtojo dešimtmečio pradžioje padaugėjo leidyklų, leidyba tapo pelningu verslu. Tą laiką galėtume laikyti leidybos bumu metais, nes knygos, leidžiamos šimtatūkstantiniais tiražais, buvo sėkmingai parduodamos“ [18].

Intensyvusis permainų laikas baigėsi 21 a. pradžioje, kai Lietuvoje stabilizavosi ekonominė bei politinė padėtis. 2000–2002 m. pastebima knygų leidybos didėjimo tendencija, 2002 m. pasiekusi savo aukščiausią pakilimo tašką. Nuo 2003 m. nors ir nežymiai, bet kiekvienais metais knygų išleidžiama

vis mažiau. Lietuvos spaudos duomenimis bendra knygų leidybos situacija Lietuvoje 2000–2005 m. buvo tokia [20, 21, 22, 23, 24, 25]:

1 diagrama. Bendras knygų pavadinimų skaičius Lietuvoje 2000–2005 m.

Tuo tarpu leidžiamų knygų tiražų mažėjimo tendencija šalyje nesikeičia beveik 15 metų: vidutinis vienos knygos tiražas 2005 m. (1,8 tūkst. egz.) buvo beveik 7 kartus mažesnis nei 1990 m. (12,1 tūkst. egz.) [25].

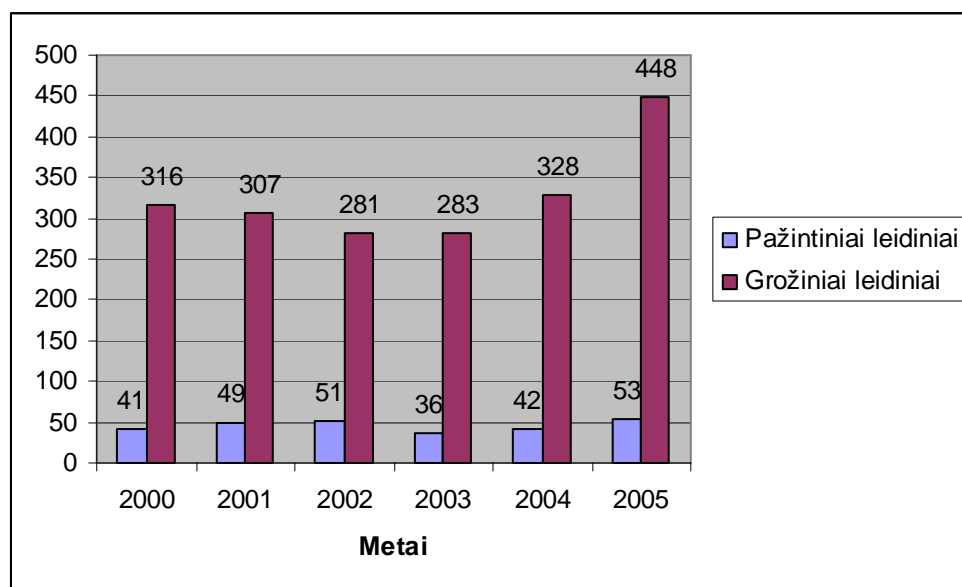
20 a. pabaigoje kasmet Lietuvoje leidėjų daugėjo, vienos leidyklos veiklą pradėdavo, kitos išnykdavo, nes, neturint patirties ar gerų darbo sąlygų, nedaugeliui pavyko įgyvendinti laisvos rinkos ekonomikos dėsnių diktuojamą leidybos politiką [18]. Aptariamuoju laikotarpiu pastebima leidėjų mažėjimo tendencija: nuo 519 leidėjų (2000 m.) jų skaičius sumažėjo iki 489 (2005 m.).

Panašios tendencijos vyrauja ir vaikų knygų leidyboje. Nuo 2000 m. iki 2005 m. iš viso išleista 2235 vaikų knygų pavadinimų, tai yra, vidutiniškai apie 373 pavadinimus per metus. Verstinė vaikų literatūra sudaro daugiau kaip 62 % visos vaikų knygų produkcijos. Per visą aptariamąjį laikotarpį originalios vaikų literatūros išleista 853 pavadinimai, verstinės literatūros – 1382 (žr. 2 lentelę).

	2000m.	2001m.	2002 m.	2003 m.	2004 m.	2005 m.
Originalūs leidiniai	115	145	142	143	154	154
Verstiniai leidiniai	242	211	190	176	216	347
Bendras pavadinimų skaičius	357	356	332	319	370	501

2 lentelė. Originalios ir verstinės vaikų knygos leidyba 2000–2005 m.

Pastarųjų metų vertimų vaikams geografija darosi labai ribota. Vis daugiau verčiama iš anglų kalbos. Daugiau nei dvigubai mažiau verčiama knygų iš vokiečių, prancūzų, ispanų, italų, švedų ir kitų pasaulio kalbų.

2 diagrama. Pažintinių ir grožinių vaikų leidinių visuma per 2000–2005 m.

Išleisti 1963 grožinės literatūros leidiniai ir 272 – pažintinės literatūros (žr. 2 diagramą). Pagal nuo seno egzistuojančią tradiciją, manoma, kad skaitytojai labiau domisi ir vertina grožinės literatūros kūrinius, tad natūralu, jog šios tematikos knygų leidžiama daugiau nei pažintinių leidinių.

Pastaraisiais metais vaikų knygų tiražai stabilizavosi, vaikų knygos leidžiamos vidutinišku 2500–3000 egz. tiražu. Tačiau spalvinimo, lavinamųjų knygelių tiražai gerokai didesni, ne retai siekia net iki 10 000 egz. Panašių tiražų sulaukia *bestselleriai*, pavyzdžiui „Hario Poterio“ knygos.

Paprastai vaikų knygos skirstomos pagal informacijos pobūdį į grožines ir pažintines, pagal informacijos ženklų pobūdį – į tekstines ir paveikslų, pagal skaitytojo amžiaus grupes – į ikimokyklinio, pradinių klasių, jaunesniųjų ir vyresniųjų paauglių vaikų knygas [33].

Norint išsamiau aptarti kiekvienai skaitytojų amžiaus kategorijai tenkančių knygų kiekį, būtina detaliau panagrinėti 2000–2005 m. Lietuvos vaikų knygų leidybos statistinius duomenis (žr. 3 lentelę, p 25).

Knygų kiekis pagal skaitytojų amžių	Ankstyvasis skaitytojas	Pradinių kl.skaitytojas	Jaunasis paauglys	Vyresnysis Paauglys
2000 m.	111	100	80	25
2001 m.	172	63	46	25
2002 m.	124	96	44	15
2003 m.	141	76	44	22
2004 m.	149	97	51	30
2005 m.	189	137	59	59
Iš viso	886	569	324	176

3 lentelė. Knygų kiekis pagal skaitytojų amžių

Pagal pavadinimų skaičių Lietuvoje daugiausia knygų buvo skirta ankstyvojo (ikimokyklinio) ir pradinių klasių skaitytojams. Tai, kad mažiausiųjų grupei yra leidžiama daugiausiai knygų, galima daryti prielaidą, jog tai yra ir pačios perkamiausios knygos. Mažieji knygos *vartotojai* leidėjams kuria didžiausią pelną. Reiktų pastebėti, jog ikimokyklinio ir pradinių klasių skaitytojų yra tendencingai daugiau nei vyresniųjų. Be to, pirmoms dviems grupėms leidžiama daugiau nedidelės apimties knygų. Didesnis pavadinimų skaičius lemia didesnę pasirinkimo galimybę, o šis faktorius turi nemažai reikšmės pratinant vaiką prie skaitymo. Iš 2 lentelės (p. 23) matyti, kad ankstyvojo ir pradinių klasių vaikams skirtų knygų leidimo intensyvumas didėja sparčiau, nei kitų grupių skaitytojams skirtų leidinių. Leidėjai yra pastebėję, jog mažesniųjų skaityba yra labiau susidomėję tėvai, seneliai ir kiti artimieji, vėliau šis susidomėjimas gerokai mažėja, tarsi skaitymas paliekamas vaikų ir mokytojų valiai. Lietuvoje, kaip ir visame pasaulyje, kelinti metai skaitymas apskritai kaip laisvalaikio forma užleidžia savo pozicijas televizijai, kompiuteriui ir kitiems laisvalaikio praleidimo būdams.

Pastebėta, jog mažųjų skaitytojų grupei skiriama gerokai mažiau pažintinių knygų, greičiausiai dėl neryškios grožinių ir pažintinių knygų diferenciacijos šioje amžiaus grupėje. Dažniausiai mažiesiems knygos vienu metu leidžiamos ir pažintinio, lavinamojo ir grožinio pobūdžio. Tuo tarpu vyresniųjų grupei diferenciacija jau labai ryški, grožinė literatūra labai retai suplakama kartu su pažintine, pavyzdžiui, *Egmont Lietuva* 2000 m. leista serija „Kraupioji istorija“ ir kitos šios serijos knygos, kur per pokštus, humorą buvo pateikta grožinio ir pažintinio kūrinio sintezė.

2000–2005 m. laikotarpiu iš lietuvių į kitas pasaulio kalbas vidutiniškai per metus buvo išverčiama po 3 lietuvių autorių vaikų knygas. Dažniausiai buvo verčiama į anglų, rusų, esperanto, vokiečių, lenkų kalbas. Dažniausiai knygos verčiamos į kitas kalbas komerciniais tikslais, pardavimui. Nemažą patirtį verčiant leidinius į užsienio kalbas yra sukaupusi leidykla *Trys žvaigždutės* ir jos vyr. redaktorius Jeronimas Laucius, kai dešimtąjį dešimtmetį jo knygos rusų kalba buvo leidžiamos 300 000 egz., lenkų kalba – 30 000 egz. tiražu [12]. Bet tai išimtiniai atvejai, nes kol kas Lietuvos leidėjai į tarptautines

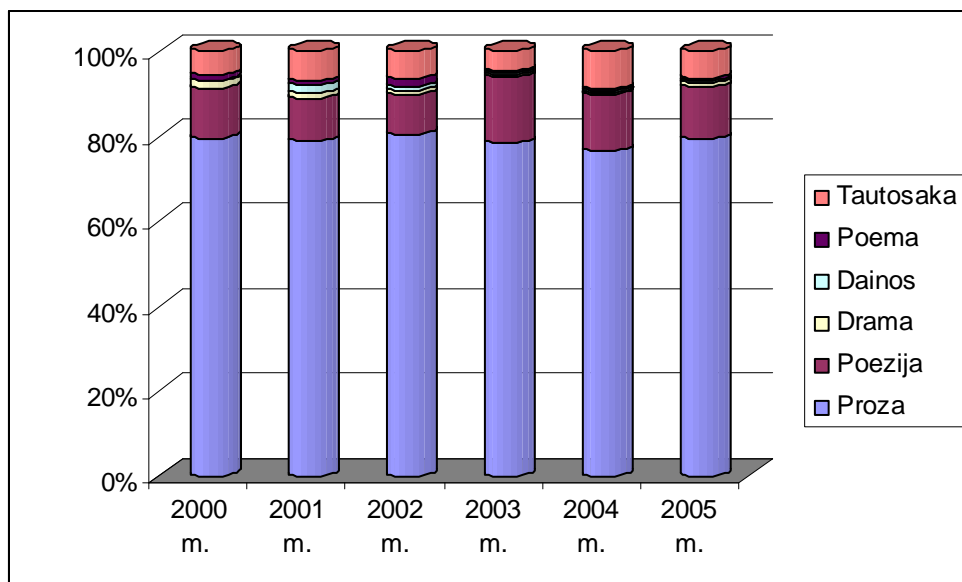
rinkas su lietuviškąja vaikų literatūra eina labai vangiai, atsargiai. Daugiausiai verčiamos lavinamosios ikimokyklinio ir pradinių klasių skaitytojams skirtos knygos, *rimtosios* literatūros vaikams leidėjai kol kas nesiima savo iniciatyva versti lietuviškų knygų į užsienio kalbas. Greičiausiai juos stabdo informacijos stygius, per didelė pardavimo rizika ir kt. Lietuvių autorių knygos dar labai menkai žinomos užsienio knygų rinkoje. Apie jas skleisti informaciją labai padeda Frankfurto, Geteborgo Knygų mugės, kuriose Lietuva dalyvavo viešnios teisėmis. Vaikų knygų propagavimu užsiima Lietuvos IBBY skyrius, viena kita vaikų knyga jau išleidžiama ir užsienyje (V. V. Landsbergio „Arklio Dominyko meilė“).

2. 3. Teminė-tipologinė vaikų knygų srauto analizė

2. 3. 1. Grožinės vaikų literatūros leidyba

Per 2000–2005 m. laikotarpį grožinė literatūra sudarė didžiąją dalį viso vaikų knygų srauto (žr. 2 diagramą, p. 24). Jos leidimui nuolat buvo skiriama daugiau dėmesio, nei pažintinei knygai. Ikimokyklinukams ir pradinių klasių skaitytojams daugiausia leidžiama pasakų knygų, kurios ne visiškai atsispindi pateiktoje diagramoje (žr. 3 diagramą, p. 27), kadangi prie tautosakos apsispręsta skirti tik *grynąją* tautosaką, t.y. liaudies kūrybą. Pastebėta, jog *grynoji* tautosaka traukiasi iš leidėjų, vadinasi, ir vaikų, akiračio. Po truputį atsisakoma principo, kad vaikai pirmiausia turi pažinti savo šalies tautosaką, kadangi leidėjai taikosi prie pirkėjų poreikių ir leidžia užsienio autorių perpasakotas, gražiai iliustruotas nykštukų, miško žvėrelių pasakas. Pagirtina *Gimtojo žodžio* iniciatyva leisti „Šnekučio“ seriją, kol kas išėjusios knygelės apie keiksnojumus, būrimus – tai smulkioji tautosaka, tačiau vaikus prie senosios lietuvių tautosakos turėtų patraukti nauja stilistika, nuotaikingos iliustracijos. Naujas leidybinis požiūris į mūsų senąjį paveldą patrauktų ne tik vaikus, bet ir jų tėvelius, nes knygas mažiesiems pirmiausia perka tėvai. Vis dažniau leidžiamos literatūrinės pasakos, jų perdirbiniai, adaptacijos ir pan. 2000–2005 m. daugiausia lietuvių tautosakos rinkinių sudarė Pranas ir Valdimaras Sasnauskai.

Geriausiai vaikų knygų leidyboje įsitvirtino literatūrinių pasakų, tiek pavienių, tiek ir jų rinkinių leidimai. Taip pat netrūksta ir pasakų žanro klasikų kūrinių perleidimų, bet vis daugėja naujų literatūrinių pasakų, su vaikams artimesniais, šiuolaikiniais herojais (delfiniais, poniais). Vis dar populiarūs išlieka klasikiniai Hanso Christiano Anderseno, brolių Grimmų, Šarlio Perrault'o kūriniai. Dėl nenutrūkstamo vaikų poreikio nuolat grįžti prie ankstesnių temų ir problemų, tik jau aukštesniu suvokimo lygmeniu, leidžiamos pasakos skirtos ir vyresnio amžiaus vaikams.

3 diagrama. Grožinė vaikų literatūra

Originaliosios literatūros knygų leidyba.

Originalioji literatūra, kaip minėta anksčiau, sudaro apie 40 % (853 leidiniai) 2000–2005 m. laikotarpiu išleistos vaikų literatūros. Nagrinėjamu laikotarpiu originalių leidinių kiekis per visus metus svyravo nežymiai, nuo 115 iki 154, o šiandien pastebima nusistovėjimo tendencija. Kasmet maždaug išleidžiama apie 20 % naujų autorinių leidinių. „Nemaža jų dalis – provincialūs, stereotipiniai leidiniai, sukurti atsitiktinių autorių, kurie labiau siekia įamžinti savo vardą, o ne meninių tikslų, arba tiesiog yra menkos literatūrinės vertės. Tačiau paprastai kasmet pasirodo apie 10–15 knygų, kurios susilaukia kritikų dėmesio ir teigiamo vertinimo, kurios tęsia geriausias tradicijas arba formuoja naujas tendencijas. Tokiai nedidelei šaliai kaip Lietuva toks kasmetinis meniškai vertingesnių knygų skaičius, manytume, visiškai normalus, pakankamas.“ [40] Aptariamojo laikotarpio pradžioje, ypač 2000 m. vyravo grafomaniška rašymo maniera, kadangi rašytojams patiems tekdavo ieškotis leidyklų, dažnai jie patys tapdavo leidėjais arba leidėjas tapdavo rašytoju. Šiuo atveju paminėtinas Jeronimas Laucius: „Savo knygutes aš skiriu tiems skaitytojams, kurie nori pažinti ir pamilti šį pasaulį, tą pilną mįslių, paslapčių gyvenimą. Skaitytojus stengiuosi uždegti kūrybiškumo ugnele, skatinu juos savyje ieškoti talento kibirkštelių [12]“. Dėl šio autoriaus knygų išsiskiria skaitytojų nuomonės. Tai vienas pagrindinių, skaitomiausių regioninių mokyklų autorių, tačiau literatūros kritikai J. Laucius priskiria prie grafomaniškų kūrėjų. *Trijų žvaigždučių* siūlomas knygų asortimentas dažnai įperkamas mažesnes pajamas gaunantiems Lietuvos regionų gyventojams, o autorius puikiai išmano rinkodarą, gerai reklamuoja savo prekę. Literatūrinės vertės neturinčią poeziją nuolat leidžia itin produktyvi autorė Zita Gaižauskaitė („Margučius ežiukas vežė“, „Su žydinčia gėle“, „Kas miške gyvena?“ ir t. t.). Poetė primityvia poezija pasakoja apie kasdienius ar proginus įvykius,

vaikus supančią aplinką, gyvūnėlius. Ši *naivioji* poezija, taip pat J. Lauciaus kūryba pataikauja skaitytojų skoniui, taikosi prie jų pageidavimų, proginių švenčių, dažnai tai užsakomieji tekstai.

Paskutiniaisiais metais Lietuvos leidyklos pradeda ieškoti rašytojų, koordinuoja jų veiklą, kad rezultatas tenkintų abi puses: rašytojas galėtų realizuoti savo idėjas, leidėjas – parduoti knygą. Jau klasikais tapusius rašytojus keičia nauji, plačioms skaitytojų masėms mažai žinomi autoriai: Vilė Vėl, Liudvikas Jakimavičius, Gintarė Adomaitytė ir kt. Netrūksta ir jaunųjų debiutų: Julija Perekrest, Ieva Varneckaitė, Justina Stučinskaitė ir kiti. Pradėdamos leisti knygas leidyklos paprastai nusižymi savo darbo gaires, išnagrinėja pagrindines tendencijas. Pastudijavus leidyklų išleistų knygų asortimentą apie tai galima susidaryti gana išsamų vaizdą.

Alma littera turėdama dideles finansines galimybes leidžia platų vaikų knygų asortimentą: nuo žaislinių, kartoninių, užsienyje spausdinamų knygų iki lietuvių dailininkų iliustruotų originalių kūrinių. 2000–2005 m. *Alma littera* originalių grožinės literatūros vaikams projektų iš viso išleido vos 17 (įskaitant ir pakartojimus). Dažniausiai buvo leidžiami jau klasikais tapusių autorių pakartotini leidimai (Vytautas Petkevičius, Kazys Saja, Violeta Palčinskaitė, Jonas Avyžius ir kiti). Šiuo laikotarpiu išleistas vienintelis nepakartotas, originalus kūrinys – tai Liudviko Jakimavičiaus poema „Sargo nuotykis“. Ši poemėlė dar tik ieško savo skaitytojo, anot knygą koordinavusios Nijolės Kuolienės, dažną pirkėją riboja nemaža knygos pardavimo kaina (apie 17 litų), o taip pat ir tai, kad knyga nesulaukė viešųjų ryšių programos ir yra palikta *likimo valiai*. Panašiai atsitiko ir su literatūros kritikų išgirta lietuvių autorių, tapusių klasikais, serija „Grigo ratai“, ją nustota leisti dėl menko perkamumo. Respondentės teigimu, knygų pardavėjai yra pastebėję, kad dažniausiai lietuvių pirkėjų motyvaciją lemia knygos kaina, taip pat knygos šiuolaikinis ar klasikinis apipavidalinimas, knygos storis, kompleksiskumas (poezijos rinktinė ar viena poema). *Alma littera* leidykla pirmenybę teikia verstinei vaikų literatūrai, pirmiausia todėl, kad verstinė literatūra, jei išversta į daugelį pasaulio kalbų – iš karto garantuoja nemenkas pajamas, ypač, jei pagal knygą užsienyje yra kuriamas (arba jau sukurtas) filmas, svarbu ir tai, kad dažnai greitai išpirktą knygos leidimą galima perleisti, o tai garantuoja papildomą pelną.

Tuo tarpu originalioji literatūra reikalauja didelių investicijų, darbo sąnaudų, o rezultatas ne visada garantuoja pelną. Be to, Lietuvos skaitytojų auditorija yra per maža, todėl dažnai originalus leidimas yra nuostolingas, jei jo papildomai neparemia valstybinės ar kitokios institucijos. Būtina pastebėti, kad Lietuvoje nėra vykdoma jokia ilgalaikė vaikų knygų leidimo rėmimo programa, išskyrus tik Lietuvos Respublikos Kultūros ministerijos ir Lietuvos Respublikos Kultūros ir sporto rėmimo fondo teikiamą paramą. Tokiu būdu, dėl trumparegiškos valstybės politikos vaikų knygų leidėjai bei kūrėjai atsiduria kultūros užribyje, paraštėje, nors visuotinai deklaruojama, esą „vaikų literatūra yra labai svarbi, pagal savo poveikį asmenybei ji daug svarbesnė už „didžiąją“ literatūrą“[41].

Leidyklos *Trys nykštukai, Mūsų knyga, Naujoji Rosma* lietuviškos literatūros leidžia labai mažai, vidutiniškai 3–4 knygos per metus („Stebuklingas raidynas“, „Ančiukas Krypčiukas“, serija „Mažosios Doros pasakaitės“). Daugiausiai lietuviškų knygų iš šio leidyklų bloko yra išleidę *Trys nykštukai*, pradėję leisti Toleinos Aumos sukurtų 12 knygelių seriją „Mažosios Doros pasakaitės“. Šios pasakėlės – mažo formato, malonios paimti į rankas ir skaityti knygelės. Nors pati serijos idėja yra nusižiūrėta iš užsienietišku leidinių, kita vertus *Trys nykštukai* tokio tipo knygelių nemažai yra leidę ir anksčiau. Pagal savo išorinį apipavidalinimą knygelės tarsi orientuotos į „mažąjį skaitytoją (ikimokyklinuką, pradinuką), bet jų tekstai vietomis yra gana painūs, pernelyg įmantriai išvinguriuoti“ [26].

Viena šios leidyklos autorių, Herta Matulionytė, parašė originalią lavinamąją knygelę skirtą ikimokyklinukams, dar tik pradedantiems mokytis skaityti. Šią knygelę iliustravo pati autorė.

Naujoje Rosmoje išleista Jono Mačiukevičiaus knygelė „Ančiukas Krypčiukas“ su žaidybiniais elementais ir šiltomis, nors ir šiek tiek per ryškėmis iliustracijomis patenka į bendrą panašių autorinių knygų sąrašą. Šių leidyklų knygos iš knygų visumos išsiskiria panašiu apipavidalinimu, formatais, tekstais. Knygos skirtos ikimokyklinukams ir pradinukams, ryškios, primityvios iliustracijos, monotoniški tekstai („Nusibodo saulė. Dora apsimetė mieganti. Namiškiai miegojo atvirais langais. Doros kambario langas buvo uždarytas.“ („Dora ir raktažolė“). Labai retai šios knygos susilaukia literatūros kritikų dėmesio, tačiau įprastai šios knygos patraukia neišpuoselėtų skaitytojų dėmesį.

Gimtojo žodžio leidykla intensyviai vaikų knygas leidžia tik pastaruosius ketverius metus ir didelį dėmesį skiria originaliems lietuviškiems leidiniams (Gintarė Adomaitytė „Vėjų miesto pasakos“, Vilė Vėl „Parašyk man iš Afrikos“, Bitė Vilimaitė „Mergaitės romanas“, Algimantas Zurba „Melnragės akmenys“ ir kt.). Paprastai šios leidyklos leidiniai įvertinami kritikų, apdovanojami meno diplomais.

Gimtojo žodžio leidykla, pradėjusi bendradarbiauti su nauja autore, pasirašančia Vilės Vėl pseudonimu (tikr. Vilija Dailidienė) sulaukė novatoriškos apysakos vaikams ir paaugliams, kuri 2003 m. buvo pripažinta geriausia knyga vaikams ir paaugliams. Knyga pasakoja apie „vaiko (ne)prisitaikymą prie kitos šalies kultūros, adaptaciją grįžus į tėvynę, gimtosios kalbos reikšmę tapatybei ir t.t.“ [17]. Knygoje nagrinėjamos įvairiausios problemos, tačiau tuo pačiu jos apipinamos linksmomis ir dinamiškais vaikų kasdienybės epizodais. Tokiu būdu išpildomas vienas pagrindinių vaikų literatūros reikalavimų: aktualios, šiandienos vaikų problemos pateikiamos su humoro priemaišomis – tai vienas iš būdų padidinti vaikų skaitomumą, pritraukti skaitytojus.

G. Adomaitytės „Vėjų miesto pasakose“ (2003 m.) „sukurtas originalus pasakinis pasaulis, gyvenamas ryškių, individualių veikėjų, apgaubtas lengvu romantiniu šydu, papasakotas neskubriai, poetiškai, teikiant daug dėmesio detalėms ir įterpiant subtilių įžvalgų“ [17].

Gimtojo žodžio leidykla nevengia leisti sudėtingų socialines ir psichologines vaiko, šeimos problemas nagrinėjančių knygų, pavyzdžiui, B. Vilimaitės apysaka „Mergaitės romanas“. Šioje

apysakoje „nuo pradžios kuriama dramatiška bejėgio, vienišo benamio vaiko ir tamsaus, pikto, godaus, smurtaujančio pasaulio priešprieša“ [16].

2005 m. išleistas Algimanto Zurbos romanas jaunimui „Melnragės akmenys“. Jau pats pavadinimas rodo, kad veiksmas vyksta Lietuvoje, pajūryje. Tai jausmų, jaunų žmonių meilės istorija, nesuvulgarintai pasakojama apie dviejų jaunuolių susitikimą ir išsiskyrimą.

Anot 2006 m. Vilniaus knygų mugėje lankiusio Vokietijos profesoriaus Hanso Heino Ewerso, vaikų literatūros problema yra ta, kad vis rečiau vaizduojama autentiška vaiko aplinka, gyvenamosios šalies realijos, o viską glemžiasi kosmopolitinė orientacija, vaizduojamasis pasaulis neretai netenka nacionalinių atramų. Galima teigti, kad *Gimtojo žodžio* leidyklos autoriai, o ir apskritai dauguma Lietuvos rašytojų, vis dar vaizduoja vaiką, jaunuolį, gyvenantį gimtojoje aplinkoje. Daugiausiai tokią *tradicinę* literatūrą rašo senosios patirties Lietuvos rašytojai, pradėję kurti dar tarybiniais metais. Galima pastebėti, jog šiandieniniai kūrėjai pradeda paisyti ne tik savo idėjų įgyvendinimo, bet ir stiliaus, tematikos naujovių, t. y. taikosi prie skaitytojų pageidavimų. Taip pat ir dažno leidėjo yra vienintelis pageidavimas – parduoti išleistą leidinį, todėl rašytojai kurdami privalo laviruoti tarp savo idėjų ir skaitytojų, leidėjų norų.

Gimtojo žodžio leidykla stengiasi patenkinti ne tik stambiosios prozos skaitytojų smalsumą, bet leidžia poezijos rinkinius, serija „33 eilėraščiai“, taip pat smulkiąją tautosaką, serija „Šnekutis“, taip pat po kelerių metų pertraukos pradėtos vėl leisti geriausios sovietmečio knygos (Mykolo Sluckio „Milžinai nenorėjo karaliais būti“), vis dar iš naujo *atrundamos* 20 a. pirmosios pusės rašytojų knygos (Liudo Dovydeno „Gyveno kartą karalius“ išleista 1947 m., pakartota 2004).

Taigi *Gimtojo žodžio* leidykla gana kryptingai puoselėja, ugdo Lietuvos vaikų (nuo pačių mažiausių iki vyresniųjų paauglių) literatūrinį skonį, pirmiausia leisdama talentingų lietuvių rašytojų kūrinius. Kai kurie neseniai pradėję kurti, dabar jau tapo *Gimtojo žodžio* leidyklos etatiniais autoriais.

Lietuvių literatūros, o ypač vaikų literatūros puoselėjimu paskutiniaisiais, 2004–2005 metais, intensyviai ėmėsi rūpintis *Nieko rimto* leidykla.

2003 m. šios leidyklos dailininkė ir rašytoja Sigutė Ach debiutavo knygele „Šuo Ambrozijus, katinėlis Purkius ir Angelo kelionė namo“. Ši knygelė yra filosofinio pobūdžio, skatina mąstyti apie meilę, gerumą, prierašumą, ilgesį ir liūdesį. „Vis dėlto atsekamos kai kurios akivaizdžios literatūrinės įtakos, o pats literatūrinis vaizdas perkrautas“ [27]. Panašu, kad šios leidyklos pagrindine leidybine kryptimi tampa originali ir verstinė vaikų literatūra. Tai geriausiai atspindi statistiniai išleistų knygų duomenys: Vytauto V. Landsbergio „Arklio Dominyko meilė“ (2004 m.); V. V. Landsbergio „Žuveliukas“, „Pelytė Zita“, „Berniukas ir žuvėdros“, „Obuolių pasakas“ (2005 m.), Kęstutis Kasparavičius „Kvailos istorijos“ (2005 m). Kol kas leidžiami du produktyvūs lietuvių autoriai, tačiau jų pagalba ši leidykla iškilo kaip pilnavertė vaikų knygų leidėja Lietuvoje. Pagrindinis šios leidyklos principas – išlaikyti vientisumą tarp teksto ir iliustracijos. Tai du pagrindiniai elementai papildantys

vienas kitą. Šios leidyklos knygos priklauso iliustruotų knygų kategorijai, kai paveikslėliai yra pavaldūs tekstui, tačiau ir tekstas, ir iliustracijos gali egzistuoti vienas be kito. *Nieko rimto* leidykla pirmiausia iš bendro vaikų knygų konteksto išsiskiria labai aukštu meniniu apipavidalinimu, jų leidykloje dirba tokie garsūs menininkai, kaip S. Ach, K. Kasparavičius, M. Jonutis, o knygos dažnai apdovanojamos Knygos meno diplomais.

Į teksto iliustracijų knygas 2004–2005 m. pradėjo orientuotis ir *Baltų lankų* leidykla, išleidusi Sigitos Gedos „Pelytę Sidabrytę“ (2004 m.), Laisvydės Šalčiūtės „Raudonas kamuolys“ (2004 m.), Sauliaus Žuko „Uodą“ (2005 m.), L. Šalčiūtės „Nykštuko kepurėlė“ (2005 m.). L. Šalčiūtė – talentinga, pripažinta grafikė, iliustratorė ir knygelių autorė. Jos tekstas šviesus, malonus paskaityti vaikui prieš miegą, tačiau menine prasme tekstas nusileidžia piešiniui. *Baltų lankų* leidykla nevensgia leisti pradedančių, moksleivių kūrybos (J. Perekrest, I. Varneckaitė „Noriu Nobelio“ 2002 m.), kaip ir tais pačiais metais Lietuvos rašytojų sąjungos leidyklos išleista Vaidos Blažytės „Geltona pieva“ (2002 m.). Pastarasis romanas susilaukė nemažai kritikų dėmesio ir atrodo daug svaresnis meninis kūrinys nei „Noriu Nobelio“ autorių dienoraštiniai užrašai. Bet kokių atveju jaunųjų kūryba yra būdas pažvelgti į šiandienos jaunuolių gyvenimą, problemas, galimybė atrasti, užsiauginti naujuosius literatūros kūrėjus.

Verstinės knygos

Verstinės vaikų knygos Lietuvoje sudaro daugiau kaip 60 %. Juo daugiau jų leidžia leidėjai, juo didesnė jų paklausa. Šiais modernių informacinių technologijų laikais net patys mažiausi vaikai gali pasiskaityti užsienio valstybių leidėjų tinklalapius, susirinkti visą dominančią informaciją apie knygas, leidėjai taip pat dažnai reklamos tikslais pasinaudoja žiniasklaidos pranešimais apie tam tikras knygas ar su jomis susijusius įvykius, pavyzdžiui, rašytojos Joanne`os Kathleenos Rowling išpopuliarėjimas.

Leidykla *Alma littera* yra išleidusi gerokai daugiau ir įvairesnių verstinių knygų – žaislinių, paveikslėlių, lavinamųjų, pažintinių ir grožinių. Paveikslėlių ir žaislinės knygos pasižymi turinio, formos ir dizaino įvairove. Tai nestandartinės formos leidiniai: knygos dėlionės, knygelės su įvairiais priedais ir kt. Dauguma tokių leidinių atstovauja vadinamajai masinių knygų produkcijai, bet lietuviškoje knygų rinkoje jos dar pakankamai naujos.

Taigi vienas sėkmingiausių šios leidyklos projektų per šešerius metus pasirodžiusios J. K. Rowling knygos apie berniuką burtininką Harį Poterį. Pirmiausia Harį Poterį išpopuliarino patys vaikai, pradėję burtis į gerbėjų klubus. Vaikams, kai ryšiai su šeima pradeda trūkinėti, ypač aktualu priklausyti kokiam bendraamžių bendruomenei, todėl Hario Poterio knygų skaitymas tapo savotiška prievole, jei nenorėjai iškristi iš bendraminčių rato. Su šia knyga ypač ryškiai knygos kultūra perima televizijos madas, akivaizdi žiniasklaidos kooperacija, nes apie Harį Poterį yra kuriami filmai, leidžiami žurnalai, albumai, skleidžiamos legendos apie būsimas Hario Poterio knygas, rašytojos gyvenimą ir pan.

Masinis susižavėjimas, anot koordinatorės N. Kuolienės, Lietuvoje dėl Hario Poterio įvyko vėliau, nei užsienyje, kai buvo išgirsta apie kuriamą filmą. Tuomet ir *Alma littera* rinkodaros skyrius ėmėsi atskirų akcijų, pavyzdžiui „Haris Poteris ir Fenikso brolija“ buvo pradėta pardavinėti vasario 13 d. 13 valandą. Tuo metu dar veikęs *Alma littera* knygynėlis sulaukė didelio vaikų ir suaugusiųjų antplūdžio, per valandą buvo parduota 100 knygos egzempliorių.

Per šešerius metus vaikų knygų leidyba, ypač ankstyvajam ir pradinių klasių skaitytojui, gerokai pažengė į priekį. Šios kategorijos knygos turi savybę senti, t. y. neišparduotas knygas labai dažnai užgožia spalvingesnės, išmoningesnės naujos knygos. 2000–2003 m. *Alma littera* leido populiarias teksto iliustracijos „Rikiki“, „Pifas“ serijos knygeles. Skaitytojus traukė paprastas knygelėlių tekstas ir nuoširdžios iliustracijos, taip pat nedidelė knygelėlių kaina ir sentimentai senajai literatūrai, dažnas tėvelis ar mamytė buvo užaugę su šia literatūra. Jau knygynų darbuotojų yra pastebėta, kad labai dažnai išsiskiria tėvų ir vaikų norai. Tėvai, seneliai trokšta, kad vaikai skaitytų jų vaikystės knygas, o vaikai linksta prie šiuolaikinių autorių.

Alma littera leidykla pakankamai kryptingai ikimokyklinukams leidžia kartonines, žaislines („Triušių namas“, „Žaidimų aikštelėje“, „Kačiukas ieško draugo“), su įvairiais priedais (pirštinės – „Kurgi mano pirštintytės“), lavinamosios („Abėcėlė: pasuk ir paskaityk“), garsines („Smalsutis: aš pasiklydau...“), dėlionių („Miško picerija“) knygeles. Tai dažnai ir grožinio, ir pažintinio teksto knygelės, ryškios diferenciacijos joms nėra, kadangi ir patys vaikai pagal tipus knygų neskirsto. Vaikai šias knygeles *vartoja*, tuo pačiu stebėdami šių knygų poveikslus – kaupia informaciją apie daiktus, supančius jų aplinką, pažindinasi su spalvomis, raidėmis, skaičiais ir t. t.

Tyrinėtojų nuomone ikimokyklinio amžiaus vaikus domina, jie pajėgūs suprasti trumpas pasakaites. *Alma littera* leidykla pasakaites, trumpus pasakojimus patiems mažiausiems vaikams pradėjo leisti tik nuo 2004 m. Iki to laiko buvo leidžiamos, kaip minėta anksčiau, lavinamosios, kartoninės knygelės. Paskutiniaisiais metais išleistos pasakaitės: „Peliukas Lukas nenori miegoti“, „Fėja Dosnutė“ ir pan.

Kiekvienais metais *Alma littera* leidžiamų knygų asortimento skaičius didėja, tačiau pradinių klasių skaitytojų knygos šioje leidykloje lieka silpnąja grandimi, t.y. jų tendencingai leidžiama mažiausiai, pirmiausia todėl, kad nėra už konkrečiai šią sritį atsakingo žmogaus. Pradinių klasių vaikams didžiąją dalį sudaro pasakos: nuo brolių Grimmų iki literatūrinių Otfriedo Preusslerio („Raganiukė“), Knister („Ragana Lilė“), Madonnos („Anglijos rožės“), Gianni Rodario („Pasakos telefonu“), Kornelijaus Čiukovskio („Daktaras Aiskauda“) ir kt.

Jaunesniųjų skaitytojų kategorijai priskiriamos J. K. Rowling „Hario Poterio“ 6 knygos, 10+ serijos kai kurios knygos (Lucy Montgomery, Marko Twaino, J. R. R. Tolkieno, Astridos Lindgren, Jacqueline`os Wilson kūriniai).

Vyresnieji paaugliai iš *Alma littera* leidžiamų knygų asortimento renkasi Jerry`io Spinnely`aus, Hortensės Ullrich, Melvino Burgesso, Kevino Brookso, Megės Cabot, Louiso Sachar, Sue Townsend ir kitų autorių knygas.

Šios leidyklos leidžiamų autorių kokybė stipriai įvairuoja. Leidžiami itin populiarūs, šiuolaikiniai vaikų skaitomi ir perkami užsienio autoriai, kurių tekstai yra daugiau lengvas skaitymas („Įsimylėjusi princesė“, „Mylimos tik geltonplaukės“). Tuo pačiu, pasikliaunant Vilniaus universiteto Lietuvių vaikų literatūros profesoriaus Kęstučio Urbos, vertėjų patarimais, leidžiama nemaža kokybiškos, vaikų ir kritikų dėmesio sulaukusios, literatūros. Tai dažnai šių dienų paauglių problemas, nykstančias šeimų tradicijas analizuojantys kūriniai (S.Towsend „Slaptas Adriano Moulo dienoraštis“, M.Burgesso „Heroinas“). *Alma littera* leidykloje už jaunesniųjų ir vyresniųjų literatūrą atsakinga koordinatorė N. Kuolienė, dirbanti šioje leidykloje jau devynerius metus, tikslingai yra suinteresuota lietuvių vaikų skaityba, jos pasiūlyti kūriniai leidžiami, skaitomi, įtraukiami į privalomosios literatūros sąrašus.

Minėto trijų leidyklų (*Trys nykštukai, Mūsų knyga, Naujoji Rosma*) bloko didžiąją dalį vaikų knygų asortimento sudaro ikimokyklinukams ir pradinukams leidžiamos knygos („Šuniukas Amsiukas“, „Snieguolė“) ir pažintinės knygos (apie jas bus rašoma 2. 3. 2. skyriuje). Šių leidyklų knygos dažniausiai leidžiamos serijomis, tai susiję su koprodukcine leidinių gamyba, kai leidybos teisės parduodanti agentūra ar leidykla organizuoja bendrą knygos spausdinimą kelioms šalims – tuomet tarp kelių leidyklų pasidalinamos knygos spalvotų lankų parengimo ir iš dalies transportavimo išlaidos. „Dažniausiai Kinijoje leidžiamos gausiai iliustruotos vaikiškos knygos, enciklopedijos. *Mūsų knygos* prekyboje Kinijoje pagamintos knygos sudaro iki 50 % apyvartos“ [28]. Užsienyje leisdamos parengtas knygas šios leidyklos vienai konkrečiai serijai paruošia vidutiniškai po 4 knygeles. Tai dažniausiai būna lavinamojo, pažintinio ir grožinių literatūrų samplaika vienoje knygoje. Ryškios, spalvotos, mažiesiems skirtos knygelės dažnai savo naujoviškumu patraukia pirkėjų dėmesį. Leidyboje, o vėliau knygynuose šiuo metu vyksta didelė konkurencija, kas pasiūlys rinkai įdomesnę, išradingesnę knygą, nes Lietuvos pirkėjui pagal leidybinius tempus kasdien pasiūloma šiek tiek daugiau nei viena vaikų knyga.

Vagos leidyklos asortimentas gerokai skiriasi nuo anksčiau minėtų leidyklų, bet yra artimesnis *Alma littera*, kadangi visą asortimentą sudaro tik jaunesniesiems ir vyresniesiems paaugliams leidžiamos knygos ir tik 2005 m. aktyviau pradėti leisti pradinių klasių vaikams skirti leidiniai („Tašio nuotykiiai“, „Pasakos apie gėles“). Tradiciškai dominuoja nuotykinės literatūrinės pasakos („Guliveris pas liliputus“), bet taip pat šiuolaikinės, nonsenso pasakaitės („Pasaka apie Desperą arba Pasakojimas apie peliuką, princesę sriubą ir siūlų ritę“).

Vagos leidykla, norėdama kuo daugiau išlaikyti skaitančių paauglių, pirmiausia juos pritraukia leisdami vienai serijai priklausančias knygas, taip pat leidžia nemaža žinomų, talentingų ir populiarių skandinavų autorių knygų (Ulfo Starko, Soreno Olssono, Anderso Jacobssono). Lietuvoje *Vaga* gana

kryptingai užsiima detektyvų, trilerių vaikams leidyba. Skaitytojų nuomonės dažnai išsiskiria dėl šių knygų, tačiau kasmet pasirodo po knygą iš šios serijos („Detektyvas vaikams“).

2. 3. 2. Pažintinių knygų leidyba

Pažintinės knygos – vienos perkamiausių ir pelningiausių knygų Lietuvos rinkoje. Rimta leidyba užsiimančios leidyklos paprastai leidžia pažintines knygas, kadangi tėvai yra suinteresuoti vaikų savišvieta dažnai perka ir dovanoja vaikams pažintines knygas, nuo brošiūrinių iki monumentalių enciklopedijų.

Alma littera leidykla, apskritai pradėjusi savo veiklą nuo pažintinės knygos „Biblijos enciklopedija“, ir šiandien domisi pažintinių knygų leidyba. Išleista vienintelė originali pažintinė „Enciklopedija vaikams apie Lietuvą“, kuri per pastaruosius šešerius metus buvo perleista tris kartus. Lietuvos knygų rinkoje pastebimas pažintinių knygų vaikams apie Lietuvą, jos istoriją, gamtą, meną, tradicijas stygius, ir tai sudaro galimybes imtis darbo kūrybingiems leidėjams, bet tuo pačiu – tai ypač kruopštaus, atidaus, specialaus pasiruošimo reikalaujantis darbas. Nors originalių pažintinių leidinių Lietuvoje itin trūksta, tačiau leidėjai neskuba užpildyti šios spragos, kadangi tai ne tik didelių darbo sąnaudų, bet ir lėšų reikalaujantis projektas.

Paprastesnis variantas yra enciklopedinių, t. y. pažintinių knygų teisių išpirkimas iš užsienio leidyklų ir tų knygų išleidimas Lietuvoje. Dažniausiai tai bendrojo pažintinio pobūdžio knygos apie mus supančią aplinką patiems mažiausiems ir visatos, gamtos, istorijos, menų ir pan. pažinimą vyresniems vaikams. Mažiausiems skirtos „Mano pirmoji gamtos enciklopedija“ (2004 m.), „Mano pirmoji klausimų enciklopedija“ (2004 m.), „Vaikų enciklopedija“ (2000 m.). Pirmosios – žinomos Prancūzijos leidyklos *Larousse* parengta enciklopedijų serija 5–8 metų vaikams. Knygelių pagrindas yra naivios pieštinės iliustracijos, kurių pagalba vaikai gali paprasčiau suprasti pateiktą informaciją. Vaikai saugomi nuo informacijos perkrovimo. Dalykų visuma aiškinama elementariai, vizualizuotai. Panašiais principais parengta ir anksčiau išleista „Vaikų enciklopedija“, tik šioje knygoje naudojamas didesnis šriftas, daugiau fotografuotos medžiagos nei pieštos. Pagal *Alma littera* pardavimų duomenis enciklopedija buvo labai gerai perkama, greičiausiai dėl savo novatoriškumo 2000 metais, vėliau, 2005 m., ši knyga buvo pakartota dar kartą – ji ir vėl tarp perkamųjų. „Pegaso“ darbuotojai dalinosi pastebėjimais, kad šių, o dažnai ir kitokių lavinamųjų knygų tėvai ieško gavę rekomendacijas iš darželių auklėtojų, pradinių klasių mokytojų.

Alma littera leidykla pagal vaikų amžiaus kategorijas daugiausiai orientuojasi į ikimokyklinukus, pradinių klasių ir jaunesniuosius paauglius. Vyresnieji paaugliai priskiriami suaugusiesiems, kuriems taip pat nemažai leidžiama pažintinės literatūros.

Alma littera įmonių grupę sudaro ne tik *Alma littera* leidykla, bet ir *Šviesos* leidykla, kurios specifikacija yra vadovėliai, mokymosi, pažintinės, lavinamosios knygos. Ši leidykla orientuojasi ne tik į vienadienį pasipelnymą, kai be specialistų pagalbos, skubiai išleidžiamos lavinamosios, pažintinės knygelės, siekiant greito pelno. *Šviesos* leidykla turi nemaža bendraminčių tarp Lietuvos mokytojų, kurie maloniai bendradarbiauja ruošiant mįslių, kryžiažodžių, galvosūkių knygas. Knygos visuomet yra parengiamos kompetentingai. Tuo tarpu pardavimų atžvilgiu originalūs projektai *Šviesos* leidykloje yra gerokai pelningesni, nei verstiniai. Tam įtakos turi stipri profesionalių darbuotojų bazė, originalių projektų populiarumas lietuviškoje rinkoje. *Šviesos* verstiniai pažintiniai leidiniai sunkiai randa savo skaitytoją, yra menkai parduodami. Pavyzdžiui, serijai „Nuo...Iki“ („Draugystė“, „Baimė“) labai sunku nustatyti adresatą – tai knygelė tiek tėvams, tiek vaikams, apie tai, kaip elgtis, kai vaikas ko nors bijo arba neturi draugų. Labai nevykusi buvo serija „Kontrastai“ – niūrios, tamsios, neišvaizdžios iliustracijos daug kam atėmė norą pirkti šiuos leidinius.

Trijų leidyklų blokas (*Trys nykštukai, Mūsų knyga, Naujoji Rosma*) ir pažintinėmis knygomis orientuojasi į mažiausiųjų, t. y. ikimokyklinukų ir pradinių klasių skaitytojų kategorijas. Jų leidžiamos knygos: „Džiunglės“, „Paukščiai“, „Kaip piešti kates“, „Mokslo enciklopedija“, „Transportas: klausimai ir atsakymai“ ir kt. – tai lavinamojo ir pažintinio tipo leidiniai. Daugiausia leidžiamos praktinio pobūdžio knygos, kada mažieji knygų skaitytojai paprasčiausiai gali jas *suvertoti*, t. y. spalvinti, braižyti, mokytis atskirti spalvas, atpažinti gyvūnų leidžiamus garsus, jei tai garsinės knygos ir t. t. Pažintinės šių leidyklų knygelės visuomet turi žaidybiškumo elementą – pagrindinį, norint patraukti mažųjų dėmesį. Šių laikų skubančiame pasaulyje tokio tipo knygos patraukliai atrodo ir tėvams, kai atsiranda galimybė vaikus palikti vienus džiaugtis knyga.

2. 4. Vaikų knygų serijos

Vaikų literatūrai būdinga temų ir žanrų įvairovė, todėl dažnai norint sujungti vieno stiliaus knygas, jos grupuojamos į serijas: „Pepės knygelės“, „Iliustruota didžioji klasika“, „Miško pasakos“, „10+“, „N-14“, „Kaip? Kodėl? Iš kur?“ „Pradinukų enciklopedija“ (žr. 2 priedas, p. 53).

Alma littera leidyklos 1999 m. pradėta ir iki 2003 m. leista serija *Grigo ratai* turėjo apimti lietuvių vaikų literatūros klasiką (buvo išleistos Jono Avyžiaus, Petro Cvirkos, Sigito Gedos, Vytauto Petkevičiaus, Kazio Sajos, Violetos Palčinskaitės, Vytautės Žilinskaitės knygos), bet serija nesulaukė didelio pasisekimo, ir jos leidyba buvo sustabdyta. Kita vertus, 2005 m. perleistos Kazio Binkio „Kiškių sukilimas“, Just. Marcinkevičiaus „Grybų karas“ su naujomis, komercinėmis JAV gyvenančio dailininko G. Jociaus iliustracijomis sulaukė nemažo skaitytojų dėmesio, žurnalo „Rubinaitis“

duomenimis „Grybų karas“ jau du kartus pakartotas, taip pat *Alma littera* redaktorės-koordinatorės N. Kuolienės teigimu, pagal pardavimų duomenis būtinas ir vienos, ir kitos knygos pakartojimas.

1996 m. pradėta leisti serija *10+* yra labai gyvybinga ir itin populiari tarp skaitytojų, nemažai šios serijos knygų yra pakartotų, o kai kurios, pavyzdžiui, kaip Marko Twaino knygos, yra išimtos iš šios serijos ir leidžiamos atskirai. Galima pastebėti dvi pagrindines šios serijos atšakas: senoji paauglių klasika ir šiuolaikinės garsių autorių knygos. 1996–2006 m. su *10+* ženklu išleistos 53 knygos. Pirmasis serijoje buvo išleistas F. H. Burnett „Paslaptingas sodas“ (1996 m.) vėliau išleistas dar vienas šios autorės kūrinys – „Mažoji princesė“ (2000 m.), netrukus pasirodė kitos 19 a. pabaigoje–20 a. pradžioje parašytos knygos: Eleanoros H. Porter „Poliana“, Susanos Coolidge „Ką nuveikė Keitė“, Edmondo de Amicio „Širdis“ ir kt. Šiuolaikinei literatūrai atstovauja Kristinos Nöstlinger, Bjarne` s Reuterio, Ulfo Starko, Sylvijos Waugh, Sue Townsend knygos. Per pastaruosius 6 metus išleistos 45 šios serijos knygos: Ericho Kastnerio, Lucy Montgomery, Louisės Sachar, o Edmondo de Amicio, Astridos Lindgren, Katerinos Paterson ir Marko Twaino kūriniai pasirodė pakartotinai. Visos šios serijos knygos iliustruotos arba originalo iliustracijomis, arba lietuvių dailininkų: Aidos Janonytės, Jolantos Talaikienės, Neringos Žukauskaitės ir kt.

Nuo 2004 m. *Alma littera* leidykla pradėjo leisti naują seriją vyresniesiems paaugliams – *Beveik suaugę*. Tai 15–18 metų jaunuoliams skirtos knygos. Serija išsiskiria keliamų problemų aštrumu, stebina herojų išgyvenimų atvirumu, didžiama knygų – apdovanotos įvairiomis premijomis. Serijos knygų autoriai: M. Burgessas, J. Spinelli, K. Brooks ir kt.

Vienos perkamiausių ir skaitomiausių *Alma littera* leidyklos serijų yra Hortensės Ullrich knygos įtrauktos į seriją „Šaunioms mergaitėms – Šaunios knygos“ („Mylimos tik geltonplaukės“, „Nevalia bučiuoti raganų“, „Kas pabučiuos paskutinis“ ir kt.), o taip pat ciklo „Princesės dienoraštis“ knygos, autorė Megė Cabot. Suaugusieji labai kritikuoja šias knygas, tačiau vaikai šių autorių knygas skaito pirmiausia dėl:

- taikliai pasirinktos temos (paaugliai, jų meilės istorijos);
- realistiškumo (aplinka, paauglių jausmai);
- komiškumo, ironijos, saviironijos;
- knygoje nėra didaktikos;
- dienoraščio forma, nes vaikams patinka pasakojimas pirmuoju asmeniu;
- paperka intymumas, formuojasi griūvančios šeimos tradicijos;
- mergaičių literatūra, įdomi, nes Lietuvoje šis literatūros tipas dar tik formuojasi. Vienintelis berniukų literatūros atstovas – Vytautas Račickas. [37]

Šios serijos skaitytojus galima skirstyti į atsitiktinius, kurie tik retkarčiais, atsitiktinai pasiima paskaityti šių knygų, ir nuolatinius, nes prisiekusios šios serijos skaitytojos – tai dažniausiai mergaitės,

kurios vengia rimtesnių knygų; ir įvairiapusiškai skaitantys vaikai, kurie domisi viskuo, kas tik pakliūna į jų akiratį. Šių knygų gerbėjos vertina šią seriją už praktinius patarimus, tuo tarpu įvairiapusiai skaitytojai vertina šias knygas kritiškiau ir laiko jas pramoginiu skaitalu. Vaikams darosi aktualu pabėgti nuo rūpesčių, knygoje pasislėpti nuo kasdienybės. Giriamas originalus viršelis, o pavadinimas labai intriguojantis.

Šios knygos neturi literatūrinės, išliekamosios vertės, bet vaikai skaito, o tai gali sugadinti jų literatūrinį skonį. Kad ir šias knygas skaitant, gerėja ir greitėja vaikų skaitymas – tai labai teigiamas reiškinys. Taip pat šiose knygoje nėra vulgarumo, bet jos lėkštos, nes turinyje egzistuoja vienintelė mergaitės dominanti problema – tai santykiai su berniukais.

„Princesės dienoraščio“ teisės parduotos 37 užsienio šalyse. Taigi Megė Cabot – produktyvi rašytoja, atstovaujanti šiuolaikinę populiariąją JAV literatūrą. Kaip minėta anksčiau, autorė sąmoningai orientuojasi į lengvesnį skaitymą. Serialą sudaro 19 knygų (2000–2019 m.). Kritikų recenzijų labai nedaug, bet tai labai skaitoma autorė. Princesės leitmotyvo pageidauja tiek leidėjai, tiek ir skaitytojai.

Leidyklose *Trys nykštukai*, *Mūsų knyga*, *Naujoji Rosma* leidžiamos knygos skirtos ikimokyklinukams ir pradinių klasių skaitytojams. Jų siūlomas knygų diapazonas labai platus: nuo pasakų, lavinamųjų knygelių iki pažintinių knygų. Lietuvių autorių knygų serijos leidžiamos įvairaus skaitlingumo, kadangi nėra ribojimo dėl gamybos, transportavimo ir panašiai, kaip nutinka kooperuojantis su užsienio šalimis (serija „Rinktinė pasakų pynė“ (*Trys nykštukai*). Ypač išmoningos ir skaitlingos *Mūsų knygos* serijos: „Dėlionės su gyvūnais“, „Skaityk ir atspėk“, „Pasakaitės su lipdukais“, „Pasuk ir mokykis“, „Gudrių atsakymų knyga“, „Mus supantis pasaulis“ ir t. t. Iš beveik visų serijų pavadinimų galima spręsti apie serijos paskirtį, tai savotiška pagalba ar gudrus rinkodarinis manevras, norint padėti pirkėjams susivokti visoje margoje knygų masėje.

Egmont Lietuva 1998 m. pradėjo leisti gana populiarią, bet literatūrologų skeptiškai vertinamą knygų seriją paaugliams *Kraupioji istorija*, *Kraupusis mokslas*, *Kraupusis menas*. Tai verstinė serija, supažindinanti su senovės tautomis ir kultūromis, vidurinių amžių istorija, taip pat *kraupiai* dėstomos matematikos, fizikos, botanikos, menų ir kitų mokslų žinios. Nors skaitytojams pritraukti buvo pasitelktos mūsų šalies garsenybės (Juozas Erlickas, Alfredas Bumblauskas), kurie šias knygas *rekomenduodavo*, tačiau ir tai nepadėjo, 2000 m. išėjo paskutinės 7 šios serijos knygos.

Paskutinių 2003–2004 m. leidžiama *Egmont Lietuva* serijinė produkcija apsiriboja pažintinėmis arba pasakų knygomis (*Pasakų pasaulis*, *Mano augintinis*; *Witch* – magiškų knygelių serija, patarimų rinkinys mergaitėms). Mažėjantys tiražai (pagal LNB *Ekspresinformaciją apie naujus spaudinius, išėjusius Lietuvoje*, Mini Barbie Nr. 2 knygelė buvo išleista 5000 egz. tiražu, tuo tarpu Mini Barbie Nr. 6 – tik 3000 egz. tiražu), siaurėjantis leidyklos asortimentas byloja, kad leidykla *Egmont Lietuva* išgyvena ne pačius geriausius laikus.

3. VAIKŲ KNYGŲ PLATINIMO SISTEMA

Vaikų knygų pardavimai yra vienas iš komunikacinio ciklo etapų, iš esmės prasidedantis, kai knyga paskelbiama nauju leidyklos projektu. Vaikų knygų platinimo tinklo formavimas prasideda nuo informacijos apie numatomą išleisti knygą paskelbimo tuo metu, kai dar vyksta knygos gamybos procesas. Leidėjas yra suinteresuotas informuoti potencialius ir esamus skaitytojus apie greitai pasirodysiantį ir konkrečius jų poreikius galintį patenkinti leidinį. Taigi leidėjas, prieš paleisdamas naują produktą į rinką, turi informuoti ir potencialiu produktu besidominčius, tarp jų ir platintojus – tarpininkus tarp leidėjo ir galutinio vartotojo.

Rinkos informavimas vyksta keliais etapais: pirmasis vadintinas priešrealizaciniu vaikų knygų rinkos informavimo procesu, antrasis, platinimo etapas, vykdomas tada, kai naujoji knyga pasirodo rinkoje ir ima funkcionuoti dokumentinės komunikacijos sistemoje. Pagal tai rinkos informavimo būdai ir priemonės priklauso nuo leidėjų išmanymo ir kūrybingumo, tačiau visada kartu veikia nacionaliniu lygiu vykdomas knygų rinkos bibliografinio aptarnavimo aparatas. Būtent santykis „knygų serija – skaitytojas“ ir yra bibliografinės informacijos atsiradimo šaltinis, kadangi bendriausia prasme, „bibliografija, kaip žmogiškosios veiklos sritis, atlieka tarpininko funkciją tarp dokumentų ir informacijos vartotojų“ [43].

Perspektyvinės ir einamosios bibliografijos rodyklės, ekspresinformacija, leidyklų svetainėse skelbiama informacija ir smulkioji spauda: lankstinukai, bukletai, lapeliai, plakatai – visų šių informavimo priemonių visuma sudaro vaikų knygų rinkos informavimo sistemą, kurioje dalyvauja ir knygynai, informuojantys skaitytojus apie savo asortimento pasiūlą, o leidėjus apie paklausą. Taigi kuriama tam tikra vaikų knygų platinimo sistema, kurios pagrindas yra komunikacija ir grįžtamasis ryšys.

3. 1. Priešrealizacinis procesas: vaikų knygų rinkos informavimas

Vaikų knygų paklausa priklauso nuo to, kiek potencialus skaitytojas žino apie jį galinčios sudominti knygos pasirodymą, jos naudingumą ir autoriaus autoritetą, temą ir paskirtį, leidėjo kompetencijas ir įsigijimo sąlygas bei vietas. Šiandieninė knygų pasiūla labai didelė, todėl kiekviena leidykla, o tiksliau, kiekviena knyga turi būti skirta konkrečiai skaitytojų auditorijai. Pranešimas apie naujai išleistą knygą turi ne tik pasiekti savo adresatą, t.y. potencialų vartotoją, kuriam ši informacija yra reikalinga, bet ir jį sudominti, patraukti. Informacijos apie knygą skleidimas turi būti labiau orientuotas į potencialaus skaitytojo ir pranešimo tarpusavio sąveikos bei derinimo rezultatų siekimą:

„Pranešimo prasmė glūdi ne pačiame pranešime, bet yra gavėjo ir pranešimo tarpusavio sąveikos bei derinimo rezultatas“ [7, 45], todėl leidėjai turi pasirūpinti ne tik leidžiamos ar numatomos leisti vaikų knygos kokybe ir *išmetimu* į rinką, bet ir nuosekliai kurti knygų rinkos informavimo sistemą. Knyga rinkoje – tai dvilypė prekė: knyga ir informacijos apie ją pasiekiamumas. Paanalizuosime, kokia yra reali vaikų knygų situacija, kaip šiuo aspektu elgiasi leidėjai, kokius būdus ir priemones naudoja informuodami skaitytojus apie rinkoje pasirodžiusias knygas?

Vienas vaikų knygų rinkos informavimo būdų yra Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Bibliografijos ir knygotyros centro teikiama informacija. Tai savaitinis elektroninis biuletenis *Numatomos leisti knygos* [36], kuris informuoja skaitytoją apie spaudinius, kurie bus išleisti artimiausiu metu. Biuletenis rengiamas pagal leidybinio katalogavimo anketas, kurias į ISBN ir Leidybinio katalogavimo agentūras siunčia leidėjai pateikdami priešpublikacinius duomenis apie būsimus leidinius. Bibliografiniai įrašai biuletenyje dėstomi pagal mokslo šakas, atitinkančias Universaliosios dešimtainės klasifikacijos (UDK) lenteles. Biuletenyje pateikiami pagrindiniai bibliografiniai duomenys apie spaudinį, o taip pat anotacijos, jeigu iš leidinio pavadinimo neaiškus jo turinys [36]. Šiame biuletenyje vaikų knygos išskiriamos kaip *Grožinė literatūra vaikams*.

Kitas Bibliografijos ir knygotyros centro rengiamas savaitinis biuletenis yra *Ekspresinformacija apie naujus leidinius, išėjusius Lietuvoje* [14], kuris informuoja skaitytojus apie naujai išleidžiamus spaudinius. Šio biuletenio struktūra ir pateikimo forma analogiška aukščiau minėtam biuleteniui, tik šis sudaromas privalomųjų egzempliorių pagrindu. Įrašai šiame biuletenyje taip pat dėstomi pagal mokslo šakas, atitinkančias Universaliosios dešimtainės klasifikacijos (UDK) lenteles. Pateikiami ne tik pagrindiniai duomenys apie spaudinį, bet ir trumpos anotacijos tų spaudinių įrašams, kurių antraštė ar paantraštiniai duomenys nesuteikia pakankamai žinių apie jų turinį. Biuletenyje pateikiama ir leidinio kaina, kuri galioja tik Lietuvos Respublikos savivaldybių bibliotekoms [14]. Pastarasis biuletenis publikuojamas kai kuriuose periodiniuose leidiniuose, pavyzdžiui, laikraščiuose *Literatūra ir menas*, *7 meno dienos*. Tai vienas iš vaikų knygų rinkos informavimo būdų.

Trečioji Bibliografijos ir knygotyros centro rengiama informavimo priemonė yra kas mėnesį išeinančios valstybinės bibliografijos rodyklės *Bibliografijos žinios. Knygos*, kur skelbiama informacija apie per mėnesį išėjusias Lietuvoje knygas, nurodant bibliografinį leidinio aprašą, metų pabaigoje nuolat pateikiamos metinės pagalbinės rodyklės. Tačiau problema yra, kad *Bibliografijos žinios* iš esmės neatlieka savo pagrindinės funkcijos ir vieno iš svarbiausių reikalavimų einamosios bibliografijos rodyklėms – operatyviai informuoti skaitytojus apie kas mėnesį išleidžiamas naujas knygas, kadangi labai vėluoja. Todėl teigtina, kad ši priemonė nėra pritaikyta knygų rinkos informavimui. Nors atsižvelgus į mūsų šalies knygų rinkos situaciją: knygų judėjimas rinkoje seniau buvo be galo lėtas, jos užsigulėdavo lentynose, dabar, paskutinių metų duomenimis vis dažniau

neišpirktas knygas knygynai, prekybos centrai gražina per 90 dienų. Taigi *Bibliografijos žinios* vis labiau praranda operatyvumo funkciją.

Iš esmės aukščiau išnagrinėti knygų rinkos informavimo būdai nuo leidėjo priklauso tik tuo aspektu, jog jis turi pateikti privalomuosius egzempliorius Bibliografijos ir knygotyros centrui, kuris rūpinasi valstybinės bibliografijos vykdymu. Todėl leidėjai patys yra suinteresuoti skelbti informaciją apie naujai pasirodysiančias ir jau pasirodžiusias vaikų knygas kitais kanalais, naudojant atitinkamus būdus ir priemones.

Tie leidėjai, kurie leidžia vaikų knygas nuosekliai, dažniausiai leidžia ir savo knygų repertuaro katalogus, lankstinukus, brošiūreles, plakatus, kuriuose skiria visą arba dalį vietos ir vaikų knygoms. Pavyzdžiui, *Alma littera* leidykla vasaros metu, kai tradiciškai sumažėja knygų pardavimų apyvartos, norėdama paskatinti vaikus ir jų tėvus pirkti daugiau knygų, išleidžia reklaminius lankstinukus, vykdo skaitymo akcijas *Knygų karalius* ir pan. Paprastai knygynuose apie išleistas naujas knygas praneša iškabinti ar išstatyti plakatai, reklamuojantys knygas.

Kitas vaikų knygų skaitytojų informavimo būdas yra periodinė spauda: laikraščiai, žurnalai ir kiti periodiniai leidiniai, kurie turi specialią rubriką *Naujos knygos* ar panašią, recenzuoja naujas knygas. Paprastai vaikų knygos išsamiomis recenzijomis pristatomos *Rubiničio*, *Bitutės* žurnaluose. Kitoje, vaikų arba į vaikus auginančius tėvus orientuotoje, periodikoje apsiribojama vaikų knygų viršeliais ir trumpomis anotacijomis: *Mamos žurnalas*, *Tavo vaikas*, *Luka* ir kt.

Dar vienas būdas, galima teigti, šiuo metu pats populiariausias – tai informacijos apie numatomas ir jau išleistas knygas skelbimas internetinėse leidyklų svetainėse. Pasitaiko, jog mažosios leidyklos dar neturi savo internetinių svetainių, tačiau didžiosios Lietuvos leidyklos nuolat naudojami interneto teikiamomis galimybėmis ir savo produkciją pristato elektroniniu variantu. Paprastai lygiagrečiai skelbiamas perspektyvinis ir jau išleistas knygų repertuaras. *Alma littera* leidykla vaikų knygas priskiria vienam stambiam blokui: Literatūra vaikams. Šio bloko viduje knygos skaidomos pagal kategorijas: žaislinės ar paveikslėlių, pasakos ar lavinamosios, paauglių literatūra ir pan. Skaitytojui tai labai patogiu, jis gali matyti repertuaro visumą ir patinkančią ar jo poreikius atitinkančią knygą išskleisti, sužinoti daugiau informacijos. Kita vertus, turint omenyje, kad vaikų literatūra internete dažniau domisi vaikai, reiktų atkreipti dėmesį, kad vidinis *Alma littera* vaikų knygų skaidymas gana padrikas, neaiškūs sutrumpinimai gali skaitytojui trukdyti surasti pageidaujamą knygą. Paprastesnis skirstymas yra *Vagos* leidyklos internetiniame puslapyje, kur vaikų knygos skaidomos į literatūrą paaugliams ir vaikams. Dar paprasčiau elgiasi *Gimtojo žodžio* leidykla, kuri visas vaikų knygas priskiria vaikų literatūrai, o tuomet norint rasti informaciją apie konkrečią knygą, tenka eiti per visą repertuaro sąrašą. Nors ir paprastas, tačiau šis sprendimas nėra patogus skaitytojui, ieškančiam konkrečios knygos, kadangi reikiamos knygos paieška užima nemažai laiko.

Pažymėtinas pats faktas, kad išsamios informacijos apie planuojamas leisti arba išleistas knygas trūkumas: prastas grįžtamasis ryšys tarp leidėjų ir knygų platintojų yra viena iš pagrindinių priežasčių, trukdančių efektyviai platinti knygas, kadangi vartotojams sunku rasti informaciją apie reikalingus leidinius. Šiuo požiūriu Lietuvos knygų leidyba ir prekybos infrastruktūra ėmė keistis nuo pirmųjų Nepriklausomybės atgavimo metų, tebesikeičia ir dabar. Tačiau galima pastebėti, kad Lietuvoje vis dar nėra gerai organizuotos ir efektyviai tvarkomos knygų rinkos informavimo sistemos. Informacijos apie išleistas ir numatomas išleisti knygas gausėja, tačiau dažnai trūksta nuoseklumo ir sistemiškumo, pavyzdžiui, *Bibliografijos žinių* informacija nuolat vėluoja, o periodinėje spaudoje dar tik klostosi tradicijos reguliariai informuoti skaitytojus apie pasirodžiusias ir numatomas išleisti knygas. Taip pat ir patys leidėjai, dažnai dėl finansinių sumetimų, nereguliariai skelbia informaciją, nenuosekliai leidžia savo produkcijos katalogus.

3. 2. Vaikų knygų platinimas knygynuose

Stebint šiandieninį knygų platinimo procesą, matoma, kad apskritai knygų platinimas vyksta ne tik įprastinėse, tradicinėse erdvėse – knygynuose, bet ir prekybos centruose, internete bei kitose, neįprastinėse vietose, kitaip tariant, visur, kur tik esama potencialių skaitytojų sambūrio (pvz.: *Alma littera* leidyklos Lietuvos miestuose vykdyta knygų pardavimo akcija palapinėse). Leidėjai knygas platina įvairiais būdais ir paprastai turi keletą kanalų, kurių skaičius neretai priklauso nuo leidėjų išradingumo: per tarpininkus (knygynus, elektroninius knygytus ir pan.) arba pristato jas vartotojui ar užsakovui prenumeratos, arba tiesioginės prekybos būdu. Nemažai leidyklų turi savo internetines svetaines, kuriose dažniausiai galima užsisakyti knygas paštu.

Knygynas yra vienas iš tradicinių vaikų knygų platinimo kanalų. Knygynai knygų komunikacijos sistemoje užima tarpininkų poziciją komunikacinio proceso tarp leidėjų ir skaitytojų prasme. Kaip knygytai suvokia ir pateikia knygytų serijas vartotojams, taip jie jas ir *mato*. Taigi kyla klausimas, kaip vaikų knygų vieta knygyne lemia jų platinimo efektyvumą? Atliktos knygytų darbuotojų apklausos (žr. priedą 3, p. 57) duomenys rodo, kad šiandieninės vaikų knygų vertinimo tendencijos visuose knygytuose labai panašios.

Dauguma apklaustų knygytų yra universalūs ir paprastai turi vaikų skyrius, kuriuose priklausomai nuo vietos eksponuoja vaikų knygas. Vyrauja tendencija, kad mažesniesiems knygelės išdėliojamos ant stalų, apatinėse lentynose, kad vaikams jos būtų gerai matomos. Dėl knygų gausos dažnas knygytas leidinius į lentynas komplektuoja nugarėlėmis, bet pastebėta, jog naujesnį leidinį stengiamasi reklamuoti viršeliu, pavyzdžiui, Vilniaus centrinėje universalinėje parduotuvėje esančiame „Pegaso“ knygyne kai kurios knygos eksponuojamos ant atskirų lentynėlių. Tokias priežastis sąlygoja

knygyno dydis, specializacija ir santykiai su leidėjais. Didelis didmiesčio knygynas kiekybiškai turi daugiau erdvės eksponuoti, tad gali įdomiau pateikti savo leidinius pirkėjams.

Ploto atžvilgiu maži knygynai, negali eksponuoti knygų taip, kaip tai daro didieji. Maži knygynai yra priversti kompaktiškai sukomplektuoti savo asortimentą ir dažniausiai tai daroma, laikantis naujienų *išryškinimo* principo ir kitų knygų grupavimo pagal temą, autorių ar paskirtį. Utenos knygyno „Pegasas 18“ vedėja Diana Žilėnienė akcentavo, jog knygos dedamos viršeliais, jei tik pakanka vietos. Paprastai taikoma praktika, kad paklausesnė arba naujesnė knyga atsukama viršeliu į pirkėją – tokiu būdu jos išskiriamos. Bet kokių atveju, knygos pirkimas priklauso nuo pirkėjų psichologijos – nuo knygos vietos knygyne ir jos paklausos, kurią sukuria pati knyga (autorius žinomumas, dailininko technikos maniera, temos aktualumas) arba leidėjo užsakyta reklama, kadangi efektyvumas priklauso nuo konkrečios knygos paklausos.

Dideli knygynai turi daugiau galimybių ir vaikų knygoms skiria po visą skyrių, bet vaikų knygų yra taip gausu, kad reikalingi nuolatiniai ekspozicijų perstatymai, vis kitų knygų išeksponavimai. Knygynuose skirstymas skyriais palengvina darbuotojų darbą, paprasčiau organizuoti asortimento srautą, palengvina leidinio paiešką ir skaitytojų orientaciją didžiulėje knygų virtinėje. Į kurią lentyną (apatinę, vidurinę ar viršutinę) patalpinama knyga, priklauso nuo knygos populiarumo ir žinomumo. *Knygų alėjos* Kaune vedėja Nijolė Kubiakienė teigė, jog knygos geriausiai pastebimos, kai yra akių lygyje, todėl dažniausiai tokiam lygyje dedamos perkamiausios, populiariausios knygos. Senesnės knygos komplektuojamos „bibliotekinės lentynos“ būdu – pirkėjui matomos knygų nugarėlės. Pirkėjai labai dažnai teiraujasi ieškomų knygų, prašo darbuotojų konsultacijų, anot, knygynų darbuotojų dažniausiai patarimo prašo skubantys arba dovanų norintys nupirkti giminaičiai, artimieji, jei ateina vaikai – jiems rekomendacijų nereikia, nes jie paprastai žino, ko nori.

Taigi galima teigti, kad vaikų knygų komunikacinis ciklas yra nuolat vykstantys knygų kūrimo ir išleidimo, platinimo, saugojimo ir vartojimo procesai, kurie nėra visiškai nepriklausomi vienas nuo kito, bet atvirkščiai, glaudžiai susiję ir tiesiogiai sąlygojantys vienas kitą.

IŠVADOS

Vaikų knygos, daugelio tyrinėtojų nuomone, yra pačios svarbiausios knygos pasaulyje, nuo jų prasideda vaiko pasaulio pažinimas. Pradėjęs skaityti vaikas integruojasi į visuomenę, tampa pilnaverčiu jos dalyviu. Šiuolaikinėje informacinėje visuomenėje neskaitantis, mažaraštis žmogus sunkiai išgyventų. Egzistuojančioje visuomenėje neskaitantis žmogus sunkiai prisitaikytų, bet mokytojai, bibliotekininkai, tėvai pastebi mažėjančio vaikų skaitomumo požymius.

Vaikai skaito vis mažiau, o leidėjai knygų leidžia vis daugiau. Vienintelė amžiaus kategorija, dėl kurios neturėtų būti nusiskundimų – tai ikimokyklinio amžiaus skaitytojas, šio amžiaus kategorijos knygos perkamos, nes tėvams rūpi mažamečių ugdymas. Mažėjantis tėvų suinteresuotumas vyresniais vaikais yra proporcingas mažėjančiam vaikų skaitomumui. Skaitanti ar neskaitanti šeimos aplinka vaidina didelį vaidmenį vaikų skaitomumui. Tik skaitantys tėvai gali išugdyti skaitančius vaikus. Greitėjantis gyvenimo tempas atima laisvalaikį ne tik iš tėvų, bet ir vaikų. Vaikai nebesugeba pasirinkti tarp įvairėjančių laisvalaikio formų, todėl dažnai skaitymas lieka paskutinėje vietoje, nes tai yra ypatingų protinių pastangų reikalaujantis veiksmas.

Į vaikų užimtumą tiesiogiai sureagavo leidėjai, kurie suskubo leisti adaptuotas, perpasakotas knygų versijas, palengvinančias skaitymą („Iliustruota didžioji klasika“), šios knygos gerokai sumenkina literatūrinę kūrinį vertę, todėl sulaukė didžiulio literatūros tyrinėtojų pasipriešinimo (naudinga gali būti tik originali, nekupiūruota literatūra), taigi po truputį ši literatūra traukiasi iš leidžiamiausių knygų sąrašo.

Vis dažniau tyrėjai atkreipia dėmesį į vaikų knygas pagal skaitytojų grupes, t. y. knygos diferencijuojamos į mergaičių ir berniukų literatūrą. Lietuvoje kol kas egzistuoja vienintelis ryškus berniukų literatūros autorius – Vytautas Račickas. Mergaitės, nors ir skaito daugiau, literatūros nediferencijuoja taip griežtai į vyriškąją ir moterišką, kaip berniukai. Deja, Lietuvoje dar nėra tik mergaitėms rašančios autorės. O leidėjai taiko lengviausią principą, neieško vertingos moteriškos literatūros, tiesiog leidžiami lengvabūdiški serialai. Taigi viena skaitomiausių mergaičių autorė yra Hortensė Ullrich ir jos serija „Šaunioms mergaitėms – Šaunios knygos“. Tai lengvo turinio, populiariąją kultūrą atstovaujanti literatūra, kuri įgyvendina vieną pagrindinių vaikų knygų principą – humorą. Ši literatūra, pataikaujanti vaikams, neturi jokios išliekamosios vertės, ji skaitoma tik dėl praktinių patarimų. Kita vertus, net ir tokio pobūdžio literatūra, tai dar viena galimybė pritraukti mažiau skaitančius ar visai knygomis nesidominčius vaikus.

Į greitą uždarbį besiorientuojančios leidyklos dažnai leidžia prastą, vienadienę lektūrą, tačiau nemaža ir tokių Lietuvos leidyklų, kurios stengiasi vaikams pateikti kokybišką, vaikų estetinį

vertinimą ugdančią literatūrą. Tokia yra 10+ serija, leidyklų *Nieko rimto*, *Gimtojo žodžio* originalieji leidiniai.

Dėl nepakankamos valstybės paramos Lietuvos vaikų knygoms, kasmet išleidžiama tik labai maža dalis vertingų originalių knygų. Didžiąją dalį išleidžiamų vaikų knygų sudaro *skaitalas*: paviršutinė, primityvi, banali literatūra. Dažniausiai – tai piniginiu atžvilgiu įperkama ir gerai išreklamuota prekė (Jeronimo Lauciaus leidykla), deja, tokiomis knygomis tik gadinamas literatūrinis vaikų skonis, todėl būtina kokybiškų knygų agresyvesnė rinkodara, reklama. Originalios lietuviškos knygos išleidimas reikalauja didelių darbo sąnaudų ir lėšų, o tai padidina knygos kainą. Todėl pirkėjai dažnai renkasi nekokybiškai išleistą ar prastai parašytą, tačiau pigesnę knygą. Šiuo atveju turėtų būti skiriama svaresnė valstybės parama originaliesiems leidiniams, bei jų leidėjams.

Kadangi potencialių skaitytojų skaičius Lietuvoje nėra didelis, knygų rinkoje vyksta arši konkurencinė kova. Galima teigti, kad Lietuvoje yra per daug leidyklų, kita vertus, tai skatina konkurencingumą. Be to, kai kurios leidyklos per metus išleidžia vos keletą knygų vaikams, tokiu būdu, jos konkurenciniame procese beveik nedalyvauja, o jų leidiniai dažniausiai išsiskiria prasta kokybe. Darbe aptariamojo laikotarpio pabaigoje šalyje nusistovėjo stabilus leidyklų skaičius, nes stabilizavosi padėtis knygų rinkoje. Deja, nyksta specializuotos vaikų leidyklos. Vaikams knygų vis daugiau leidžia bendrojo pobūdžio arba tik knygas suaugusiesiems anksčiau leidusios leidyklos. Viena vertus, į rinką ateina daugiau gerų knygų, kita vertus, arši konkurencinė kova skatina leisti populiariąją literatūrą, taikytis prie rinkos sąlygų.

Konkurencinė kova vyksta ne tik tarp leidėjų, bet ir knygynų, pirkėjams pritraukti taikomas specialus knygų išdėstymas (lentynos, stalai, vitrinos). Kadangi knygynai vis dar išlieka svarbūs (nors ir ne vieninteliai) komunikacinio ciklo tarp leidėjų ir skaitytojų dalyviai, būtina suformuoti vieningą informacijos apie vaikų literatūrą sklaidos sistemą. Šiuo metu Lietuvoje vieningos informacinės sistemos nėra. Informacija apie vaikų knygas potencialius skaitytojus pasiekia sporadiškai, kiekvienos leidyklos iniciatyva, arba skelbiama siauros specializacijos bibliografiniuose leidiniuose.

BIBLIOGRAFINIŲ NUORODŲ SĄRAŠAS

1. 2000 m. Vaikų knygos. Bibliografija. Iš *Rubinaitis*, 2001 m. Nr. 1 (17). P. 31–40. /rubi0/
2. 2001 m. Vaikų knygos. Bibliografija. Iš *Rubinaitis*, 2002 m. Nr. 1 (21). P. 32–43. /rubi1/
3. 2002 m. Vaikų knygos. Bibliografija. Iš *Rubinaitis*, 2003 m. Nr. 1 (25). P. 34–43. /rubi2/
4. 2003 m. Vaikų knygos. Bibliografija. Iš *Rubinaitis*, 2004 m. Nr. 1 (29). P. 32–42. /rubi3/
5. 2004 m. Vaikų knygos. Bibliografija. Iš *Rubinaitis*, 2005 m. Nr. 1 (33). P. 31–43. /rubi4/
6. 2005 m. Vaikų knygos. Bibliografija. Iš *Rubinaitis*, 2006 m. Nr. 1 (37). P. 35–52. /rubi5/
7. ARBUTHNOT M. H., SUTHERLAND Z. *Children and Books*. 4th edition. London, Glenview, Illinois: Scott, Foresman and Company, 1972.
8. AUGUSTINAITIS A. Informacijos visuomenės vadyba. Iš *Informacijos mokslai*, 2000, t. 13, p. 49-52.
9. AURYLA V. Lietuvių egzodo vaikų ir jaunimo literatūra. 1945-1990. I tomas. Proza. Kaunas: Šviesa, 2003.
10. AURYLA V. Lietuvių egzodo vaikų ir jaunimo literatūra. 1945-1990. II tomas. Poezija ir dramaturgija. Kaunas: Šviesa, 2003.
11. AURYLA V. Lietuvių vaikų literatūra. Vilnius: Vaga, 1986.
12. BIRGELIS S. Knygos, kurios būtinos kaip oras [interaktyvus]. Iš *Aušra*, 2006 m. [žiūrėta 2006 m. gruodžio 17 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.ausra.pl/0519/sigitas%20birgelis.html>>.
13. DAUJOTYTĖ-PAKERIENĖ V. Apie skaitymo džiaugsmą ir naudą. [interaktyvus]. Iš *Gimtasizodis*, 2004, nr. 1 [žiūrėta 2006 m. lapkričio 14 d.]. Prieiga per internetą: <[HTTP://GIMTASISZODIS.W3.LT/DAUJOT_04_1.HTM](http://GIMTASISZODIS.W3.LT/DAUJOT_04_1.HTM)>.
14. *Ekspresinformacija apie naujus leidinius, išėjusius Lietuvoje* [interaktyvus]. LNB Bibliografijos ir knygotyros centro savaitinis biuletenis [žiūrėta 2006 gruodžio 11 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.lnb.lt/lnb/content/edition.jsp?doc>>.
15. FISKE J. *Įvadas į komunikacijos studijas*. Vilnius, 1998.
16. JAKONYTĖ L. Intriguojančio vardyno metai (2004 m. lietuvių vaikų proza). Iš *Rubinaitis* 2005 m. Nr. 1 (33). P. 7–12.
17. JAKONYTĖ L. Įvairiaraštis metų audinys (2003 m. lietuvių vaikų proza). Iš *Rubinaitis* 2004 m. Nr. 1 (29). P. 3–8.
18. KIŠŪNAITĖ R. Vaikų knygų leidyba Lietuvoje 1991-2000 m. [interaktyvus]. Iš *Rubinaitis*, 2001, nr. 4 (20) [žiūrėta 2006 lapkričio 12 d.]. Prieiga per internetą: <<http://rubinaitis.lnb.lt/index.php?1641196144>>.

19. *Knygotyra: vadovėlis*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2006.
20. *Lietuvos spaudos statistika 2000*. Vilnius: LNB Bibliografijos ir knygotyros centras, 2001.
21. *Lietuvos spaudos statistika 2001*. Vilnius: LNB Bibliografijos ir knygotyros centras, 2002.
22. *Lietuvos spaudos statistika 2002*. Vilnius: LNB Bibliografijos ir knygotyros centras, 2003.
23. *Lietuvos spaudos statistika 2003*. Vilnius: LNB Bibliografijos ir knygotyros centras, 2004.
24. *Lietuvos spaudos statistika 2004*. Vilnius: LNB Bibliografijos ir knygotyros centras, 2005.
25. *Lietuvos spaudos statistika 2005*. Vilnius: LNB Bibliografijos ir knygotyros centras, 2006.
26. MASKULIŪNIENĖ D. Ar daug vėjo po knygų sparnais? (2001 m. lietuvių vaikų proza). Iš *Rubinaitis* 2002 m. Nr. 1 (21). P. 3–10.
27. MASKULIŪNIENĖ D. Tarp knygų ieškoti knygos, arba 2002 m. lietuvių vaikų proza. Iš *Rubinaitis* 2003 m. Nr. 1 (25). P. 3–9.
28. MILAŠIUS A. Kooperuotis su užsieniečiais – pigiau. Iš *Verslo žinios*. 2006 m. gruodžio 28 d.
29. MOZŪRAITĖ V. Kodėl ir kaip skaito vaikai. Iš *Gimtas žodis*, 2000 m. Nr. 6. P. 22-29; Nr. 7. P. 22-25.
30. MOZŪRAITĖ V. Kodėl knyga traukiasi iš vaiko laisvalaikio? Iš *Gimtas žodis* 2002 m. Nr. 5. P. 40–43.
31. MOZŪRAITĖ V. Moksleivių skaitymo tyrimai Panevėžyje. Iš *Bibliotekų darbas*. 1988 m. Nr. 6. P. 9–12 ; Nr. 7. P. 11–14.
32. MOZŪRAITĖ V. Paveikslų knygos mažiesiems. Iš *Rubinaitis* 1996 m. Nr. 2 (5). P. 10–12.
33. MOZŪRAITĖ V. *Vaikų knygos leidyba Lietuvoje 1904-1990 m.: socialinių mokslų daktaro disertacija*. Vilnius, 1993.
34. *Mūsų knyga internetinis puslapis* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://www.musuknyga.lt/lt.php/41>>.
35. *Naujoji Rosma internetinis puslapis* [ineraktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://www.rosmos.leidyklos.lt/rosmos.php?lid=2&tkid=6&skid=18>>.
36. *Numatomos leisti knygos* [ineraktyvus]. LNB Bibliografijos ir knygotyros centro savaitinis biuletėnis [žiūrėta 2006 m. gruodžio 15 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.lnb.lt/lnb/content/editionList.jsp?categoryId=20&editionType=24>>.
37. *Prano Mašiotto skaitymai „Populiarieji paauglių literatūros serialai“*. Iš konferencijos LNB. 2006 m. gruodžio 19 d. [interaktyvus]: <<http://rubinaitis.lnb.lt/index.php?-15921864>>.
38. BAVERSTOCK A. *Leidybos marketingas*. Vilnius: Poligrafija ir informatika, 2002.
39. *Šviesa internetinis puslapis* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://www.sviesa.lt/lt.php/apie_sviesa/444>.
40. URBA K. *Knygos vaikams, paaugliams, jaunimui (2000–2005)* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://www.booksfromlithuania.lt/index.php?page_id=79>.

41. URBA K., KUKULAS V. Vaikų literatūra – ne kultūros paraštė? Iš *Gimtasīs žodis* 2005 m. Nr. 5. P. 15–19.
42. ŽUKAUSKIENĖ R. Raidos psichologija. Vilnius: Margi raštai, 1998.
43. КОРШУНОВ О. П. Библиографическая информация посредник б системе документальных комуникаций. Iš КОРШУНОВ О. П. *Библиографоведение*. Москва, 1990, с. 14-26.

CHILDREN BOOKS PUBLISHING IN LITHUANIA DURING YEARS 2000–2005

(SUMMARY)

We can maintain that children's books are the most important books in the world. Because reading the book from his young days, child is expanding his horizons, developing his personality and gaining valuable information that eases his integration into human society. Children's book is very specific kind of publication, it is limited by the age and unique needs of young ones. It can be specially written for children, or picked from pre-digested adults book.

The object of this paper is to reveal the entirety of children's books publishing situation in Lithuania during the years 2000-2005. The main goals of this research are: to analyze the topics of the children's books stream; to estimate quantitative characteristics of the published children's books; to survey the situation of children's books distribution; define the location of children's books in diverse assortments of bookstores; and determine the tendencies of depicting children's books in the book market's information system.

By the means of common scientific analysis, systematic, observational and interviewing methods of research and the quantitative analysis of the published children's books stream, conclusions were reached. It was concluded, that during years 2000-2005 publishing of children's books in Lithuania developed consistently in its quantitative and qualitative facets. During this period had increased the number of published children's books, as well as the number of original writings made by Lithuanian authors. The current situation of publishers in Lithuania is determined by the circumstances in the books market: high competition among publishing houses, small circle of potential readers/customers and changing needs and preferences for reading in the society.

Currently in Lithuanian society some noticeable cultural changes are in progress. Development of informational society and technological improvements show itself in a radical change of traditional aspects of people's everyday life. People are spending more time watching television, working/playing with computers, using internet, thus they have less time for reading and books. Scientific researches showed that currently children are reading less, despite the fact that the number of published books increases with every year. The child's ability to read depends mainly from the situation in the family and the methods that were deployed in the process of teaching to read.

Nevertheless, children's literature is one of the main products in the Lithuanian book market. Children's books prevails among the largest publishing houses (*Alma littera, Egmont Lietuva, Dajalita, Gimtasis žodis, Naujoji Rosma, Šviesa, Trys nykštukai, Trys žvaigždutės, Mūsų knyga, Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, Mažasis vyturys, Vaga*) production. The bookstores are highly

important members of communicative cycle between publishers and readers, although currently books can be obtained not only in bookstores, but in various places – shopping centres, supermarkets, via internet etc.

The demand factor of children's books depends on its information system. The potential customers have to be informed about the books topic and purpose, author's interest, competence of publisher and the places of purchase. Regrettably, we have to state, that the children's book market's information system in Lithuania is still in the initial stage of building. Main problem is, that there is no united system of communication among children's books publishers, distributors, libraries, information centres, educational, scientific institutions and potential readers.

The master's paper can be useful for students of publishing in both bachelor's and master's courses, as well as for publishers and distributors of children's books, because this is one of pioneer attempts to thoroughly examine the publishing tendencies of children's books in Lithuania in the most recent years of new millennium.